Til Frøken Mathilde Reinhardt

med venlig Hilsen ærbødigst

Fredensborg, 1^e^ Oktober 1889.

fra Forfatteren

# TI AAR

I

# C. A. REITZELS BOGLADE

AF

OTTO B. WROBLEWSKI.

TRYKT SOM MANUSKRIPT.

KJØBENHAVN.

BIANCO LUNOS KGL. HOF-BOGTRYKKERI (F. DREYER).

1889.

B
R379w

Mindet

om

# Carl Andreas Reitzel,

paa 100-Aarsdagen efter hans Fødsel

i Taknemlighed

*den 4. Oktober 1889.*

tilegnet.

7 Aug 59 coc

Gen Res Scand 10759 Bergholtz

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/tiaaricareitzels00wrob

# FORORD.

I Begyndelsen af indeværende Aar anmodede Hr. O. H. Delbanco mig om at faa meddelt nogle Oplysninger til Brug for en Artikel, som han agtede at skrive i „Nordisk Boghandler-Tidende“ i Anledning af 100-Aarsdagen efter C. A. Reitzels Fødsel. Dette Ønske var det mig saa meget lettere at opfylde, som jeg i lang Tid har syslet med at foretage Optegnelser om mine Barndoms- og Ungdomsaar, hvori selvfølgelig ogsaa mit 10 Aars Ophold i C. A. Reitzels Hus, der var af saa indgribende Betydning for hele mit senere Liv, maatte blive omtalt, om jeg end ingensinde havde tænkt mig, at de skulde komme andre end mine aller Nærmeste for Øje, endsige blive trykte.

Men Hr. Delbancos Opfordring bragte mig til at dvæle noget udførligere ved denne lærerige og interessante Episode af mit Liv end oprindelig paatænkt, og det var først under Udarbejdelsen heraf, at den Tanke opstod hos mig,

at jeg ved at give min lille Skildring den Form, hvori den her fremtræder, kunde faa opfyldt et kjært Ønske, at føje et — om end kun beskedent — Blad til den Krands, der idag lægges om den gamle Hædersmands Minde. Det var dog imidlertid næppe blevet realiseret, dersom ikke d'Herrer Cancelliraad F. Dreyer (Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri), Grosserer J. A. Frederiksen (Nyholm & Frederiksen) og Hof-Bogbinder Carl Petersen med Glæde og stor Imødekommen havde grebet den tilbudte Lejlighed til ogsaa for deres Vedkommende at lægge deres Taknemlighed til det gamle, hæderkronede Firma for Dagen, og det er saaledes nærmest dem, dets Tilblivelse skyldes og hvem Takken tilkommer.

Efter denne Redegjørelse bedes det lille Skrift modtaget med den Velvillie og Overbærenhed, det i saa høj Grad har nødigt.

*O. B. W.*

Men naar det bliver tyst i dit Indre og naar . . . . Bevægelserne i dit Sind ere dæmpede ved Dagens Arbejde, saa blive de Døde levende, saa vaagne Minderne . . . .

D. G. Monrad.

# I.

Det var i Sommeren 1843, at jeg, kort efter min Confirmation, 15—16 Aar gammel indtraadte som Lærling i C. A. Reitzels Boghandel, der fandtes i det daværende Waisenhus paa Store Kjøbmagergade, hvor nu Hauberg & Co. har Locale. I ti Aar af mit Liv skulde jeg komme til at arbejde i denne store Forretning, fraregnet dog de 16 Maaneder, fra 1ste Januar 1850 til Mai 1851, da jeg som Soldat aftjente min Værnepligt og derved blev Deltager i Felttoget 1850 indtil Fredens Slutning i 1851; ti lykkelige Ungdomsaar, om hvilke jeg bevarer mange lyse og skjønne Minder, og i hvilke jeg saa' og oplevede mangt og meget, der stod i nøjeste Forbindelse med og havde indgribende Betydning for Aandslivet her hjemme, paa Grund af den fremragende Stilling Reitzel indtog som virksom Forlægger og tillige som Leder af Datidens største Sortimentshandel i Kjøbenhavn, ja man kan vel sige i Norden. Thi det er jo Skjælnemærket mellem Boghandel og al anden Handel, at der i den er en ganske anden Vexelvirkning mellem aandelige Interesser og Forretning end i nogen anden Handel; ideelt set er

en Boglade — eller kan ialtfald tilligemed Journalistikken være — Brændpunktet for det aandelige Liv i et Folk. Og ligesom det er et helt andet Publikum, Boghandleren faar i Tale end det, der færdes i Almindelighed i andre Udsalg og ved andre Vareomsætninger, et Publikum, der tvinger Boghandleren, om han vil hævde sin Stilling som Literaturens Bærer, til at være paa Højden af det aandelige Livs Rørelser, navnlig hvor Forretningen for det kjære daglige Brøds Skyld ikke belemres med Handel med Papir, Skrivematerialier, Fotografier og Hundreder af Nipsgjenstande, som nutildags hyppig stiller Boghandelen i 2den Række, saaledes danner ogsaa den faste ensartede Bogladepris en sund Dæmning mod Fristelser i Retning af Svindel og indtager ligeledes paa denne Maade en Særstilling i Begrebet Handelsvirksomhed.

Saadan „egentlig“ Boghandel dreves i hine Aar af det store Gyldendalske Firma, Andr. Fred. Høst, P. G. Philipsen, Schubothes Boghandel, Soldenfeldt og Wahlske Boghandel; tildels ogsaa H. J. Bing & Søn og C. Steen, der ved Siden af en ret betydelig Forlæggervirksomhed dog havde en udstrakt Papirhandel; ganske vist drev Gyldendalske Boghandel ogsaa Papirhandel, men denne var dog, saavidt jeg ved, indskrænket til Leverancer til offentlige og private Kontorer. Andre egentlige Boglader existerede ikke; senere tilkom i mine Ungdomsaar F. H. Eibe, C. G. Iversen og Lose & Delbanco samt Otto Schwartz og C. W. Stinck, først i 1852 etablerede H. Hagerup og Th. Lind sig, men alle overfløjedes de dog langt af C. A. Reitzels Virksomhed.

At give en Karakteristik, selv kun i korte Omrids af gamle Reitzels Personlighed og omfattende Virksomhed ligger imidlertid ganske udenfor disse Liniers Plan, hvor fristende en saadan Opgave end kunde være; i saa Henseende maa jeg henvise til, hvad der andetsteds maatte være fremkommet om ham og om den af ham i Aaret

1819 grundede Forretning[1]); her fremkommer ikkun spredte Smaatræk om ham, hans Liv og hans Virken, der kunne kaste et Streiflys over hans Personlighed og over den Tid, i hvilken jeg spiste hans Brød, men som en indledende Bemærkning, der ligger langt tilbage før min Tid, maa jeg dog berette et Sagn, der gaar om hans første Aars Virksomhed, som klart betegner hans Dygtighed og Foretagelsesaand.

Da han, der havde lært Boghandelen og længe arbejdet hos Gerhard Bonnier i Kjøbenhavn, hvem de ældre blandt os endnu ville kunne erindre som en affældig Olding, som meldt, i 1819 havde etableret sig ved Hjælp af 200 Rdl., som han havde laant, mente hans daværende Kolleger, at her var Boghandlere nok i Kjøbenhavn, ialtfald til Bestridelsen af Handelen med udenlandsk Literatur, og de indgik da til Bestyrelsen for den tyske Boghandler-Forening, af hvilken Antagelse til Rabatberettigelse og Kredit for tysk Literaturs Vedkommende afhang, med Henstilling om at nægte C. A. Reitzel Antagelse. Dette lykkedes ogsaa og han var saaledes udestængt fra denne vigtige og i hin Tid saa godt som uundværlige Forbindelse. Da bebudede Firmaet Cotta i Stuttgart den første samlede Udgave af Schiller eller Goethe; her mente Reitzel, at der var et Coup at gjøre, og uden at have en eneste Subscribent forlangte han 100 Exemplarer, en for Datidens Forhold imponerende Ordre. Uanmodet tilbød det ansete Firma nu Reitzel Credit og Rabat, hvilket selvfølgelig med Glæde blev modtaget og hermed vare alle Døre aabnede for ham; en Omsætning indlededes, der i større og større Omfang benyttede C. A. Reitzels Boghandel som Mellemled mellem Tyskland og Danmark

[1]) Se de ved hans Jordefærd afholdte Taler (Kbh. 1853); endvidere C. Nyrop: den danske Boghandels Historie; P. Hansen: Dansk Literaturhistorie; O. H. Delbanco: Boghandler-Foreningens Festskrift, Nordisk Boghandler-Tidende o. fl. St.

paa Literaturens Omraade, og som først ved Krigen i 1848 fik et Knæk og paaførtes en Nedgang, der aldrig er forvunden. Exempelvis kan anføres, at R. af en Bog som Gubitzs „Volkskalender“ i Fyrrerne kunde sælge c. 400 Ex. om Aaret, ligesom Brockhaus' Conversations-Lexicon, Das Heller Magazin, Leipziger Allg. Modenzeitung, Journal des demoiselles, Paynes Universum o. l. i Hundreder af Expl. fandt Afsætning gjennem ham. Men var saaledes Sortimentsboghandelen saavel med inden- som med udenlandsk Literatur omfattende og overfløjende alle andre Forretninger paa Boghandelens Omraade i Kjøbenhavn, saa var Forlagsboghandelen det i ikke ringere Grad. Det er et smukt Minde, som P. Hansen har sat C. A. Reitzel, naar han i sin Literaturhistorie (II S. 495) ved Omtalen af Perioden 1825—50 siger: „for den æsthetiske Literatur i dette Tidsrum blev det unge Forlagsfirma C. A. Reitzel af størst Betydning paa Grund af den Energi, som prægede dets Forretningsgang, den Ærgjærrighed, som besjælede det i Henseende til at samle de bedste Navne om sig, og den Liberalitet, hvormed det imødekom Forfatternes . . . Honorarfordringer“, og naar Forfatteren fremdeles citerer Hauchs skjønne Digt ved Firmaets 50 Aars Jubilæum i 1869:

„Med Kunstens Sønner har han aldrig tinget,
Det var hans Fryd at see dem veltilfreds.
Og mangen Aand, der svæver end bevinget
I den uendelige Digtnings Kreds,
Den stod han bi, thi han forstod at ane,
Hvad der sig rører i det unge Bryst,
Han hjalp dem frem at bryde sig en Bane
Til Landets Hæder og til Folkets Lyst . . . .“

saa tillader jeg mig endvidere at tilføje, hvad Pastor F. J. Mynster sagde ved hans Grav:

„Du var som Urtegaardsmanden, der vel ikke selv kan frem„bringe Blomsterne, men som plejer dem med kjærlig Haand og „rækker os den duftende Krands“ . . .

Men om end den æsthetiske Literatur indtog en fremragende Plads i hans Forlag, saa rummede dette dog tillige en vægtig Repræsentation af videnskabelige Værker, Skolebogsliteratur m. v. i et indtil da ukjendt Omfang, ligesom en hel Række videnskabelige Tidsskrifter udgik paa R.'s Forlag. Netop som disse Linier nedskrives, fejrer „Ugeskrift for Læger" sit 50-Aars Jubilæum med Reitzel som Forlægger og Bianco Luno som Bogtrykker.

Arbejdet hos C. A. Reitzel var derfor højst interessant og det faldt i min Lod i saa godt som alle de Aar, i hvilke jeg arbejdede hos ham, udelukkende at være beskæftiget ved Forlaget og saaledes paa nært Hold og uforstyrret af Sortimentsboghandelens Rastløshed faa et varigt Indtryk af det storslaaede, ja man kan sige geniale i den Virksomhed, han udfoldede. — Heraf maa man ingenlunde slutte sig til, at jeg eller nogen anden i Forretningen indviedes i selve Forlagets Mysterier; højt regnet kunde det falde i Ens Lod at copiere et mindre vigtigt Brev til en eller anden Forfatter, ellers skrev han selv hver Tøddel; men det daglige Arbejde med Bogføring og Udsendelse af nye Bøger og Tidsskrifter, de dermed i Forbindelse staaende Forhandlinger med Bogtrykkere, Papirhandlere og Bogbindere, Expeditioner af indgaaede Ordres til Forlaget o. desl., alt dette udgik fra en Virksomhed, der vistnok først langt ned i Tiden, i hvilken Bogproduktionen tillige er tiltaget saa betydeligt, er naaet og overfløjet af andre Firmaer.

Man maa overhovedet ikke overføre Nutidens Overproduktion af Bøger paa Datidens Forhold; men naar hensees til det dengang i det Hele udkommende Antal Bøger, udøvede Reitzels Forlag fra Trediverne til langt ned i Halvtreserne et ubestridt Supremati over alle andre danske Forlag, og det i en Periode, hvor dansk Literatur havde et langt større Marked, en videre Udbredelse end nu, og i hvilken det at anlægge og stadig supplere en

Bogsamling var langt almindeligere, end det nu for Tiden er Tilfældet; hertil kom, at vi havde store Oplande i Slesvig og Norge bl. a. med en Afsætning af Skolebøger, som nu ikke kjendes.

At Reitzels Boglade paa denne Maade var Samlingssted for Landets notableste Forfattere var derfor naturligt; den var en fuldstændig literær Børs, hvor Bærerne af de store Navne i denne den mest glimrende Forfatter-Periode jævnlig færdedes.

„Reitzels Boglade“ og „Minis Café“ vare almindeligvis opfattede som literære Brændpunkter, hvor Dagens Spørgsmaal drøftedes og Bynyt, navnlig forsaavidt det angik literære Forhold, refereredes; men det blev tilsidst Reitzel for meget; de fleste af de Stole, der fandtes i Bogladen til Gaden og i det lille Kontor ved Siden af, som han benyttede til private Forhandlinger, men hvor han forøvrigt ikke arbejdede, bleve inddragne, og i min Tid var det kun en snævere Kreds af Forfattere og literære Folk, der jævnlig gave Møde. Af saadanne mindes jeg som stadig besøgende: Chr. Winther, I. L. Heiberg, Henrik Hertz, H. C. Andersen, Pal.-Müller, H. P. Holst, Just. Thiele, Fr. Fabricius, Fr. Sibbern, I. P. Mynster, H. N. Clausen, C. F. Engelstoft, C. E. Scharling, Søren Kierkegaard, Molbech, Fader og Søn, Martensen, Grundtvig, Paulli, Stiftsprovst Tryde, H. C. Ørsted, Forchhammer, E. A. Scharling, Henr. Krøyer, L. Engelstoft, Werlauff, I. F. Gjødwad, A. W. Scheel, gamle Rosenkilde, Lægerne Bendz, Schwartzkopf, M. Djørup, C. Otto, Ahrentzen, Thune o. m. fl., Oberst Blom, Major Fibiger, Capitain Tscherning, C. N. David, og senere St. Blicher, P. L. Møller, M. Goldschmidt, Allen og mange flere; ligeledes af den lærde Republik fra Sorø: I. C. Hauch, Ingemann, Lütken, Steenstrup, C. F. Wegener m. fl.

Om jeg vilde sige, at jeg omgikkes disse Digtere og Forfattere, vilde det jo være baade dumt og latterligt; men alene det, at se dem, at høre Digterne, hvem jeg tillagde Gudernes Sprog, tale som andre dødelige om de ligegyldigste Ting og te sig ganske som andre Mennesker[1]), var for den unge, der var opfødt med Ingemanns Romaner, Heibergs og Hertz Skuespil og Holbergs Komedier, en Begivenhed; at der da her af og til kunde falde et venligt og spøgende Ord af til mig, er jo en Selvfølge. Ogsaa kunde undertiden Rivninger finde Sted mellem dem paa dette neutrale Omraade, og at f. Ex. Forholdet mellem H. C. Andersen og Heiberg ikke var det bedste, efter at denne sidste havde udgivet de berømte „nye Digte", hvori førstnævnte var bleven haardt medtaget i „en Sjæl efter Døden", er let forstaaeligt. Naar nu hertil kommer, at der netop var en forøvrigt hurtigt forløbende Misstemning mellem Reitzel og Heiberg, der gik saa vidt, at vi, Personalet i Forretningen, havde Ordre til, naar H. kom, at nægte R. hjemme, vil den efterfølgende Situation være af yderst comisk Virkning.

Reitzel var inde i det omtalte lille Kontor ved Siden af Bogladen med H. C. Andersen, da Heiberg kommer op i Bogladen, hvor da følgende Samtale forefaldt.

„Goddag, min unge Ven! er Hr. Reitzel hjemme?"

L., (en af Personalet) yderst befippet ved at skulle lyve for den store Mand med Fare for at blive greben i flagrant Løgn, stammer altsaa nølende: „Nej, Hr. Professor".

„Ja saa, ikke det! (han har imidlertid hørt Lyden af de Samtalendes Stemmer inde i Kontoret). „Han er maaske

---

[1]) Til mine tidligste Erindringer fra Reitzels Hus hører et Besøg en Sommersøndag hos Familien i Ordrup, hvor Chr. Winther var Gæst og hvor R. om Eftermiddagen i Haven trakterede med Champagne. Chr. W. lærte mig da, hvorledes man skulde faa den ædle Drik til atter at mousseere ved at slaa paa Overkanten af Glasset.

paa Børsen?“ Her saa' han med sit mest sarkistiske Smil paa Vedkommende.
„Nej, det tror jeg ikke“.
„Hm — maaske han er rejst til Messen i Leipzig?“
Det var en fuldstændig Leg som Katten med Musen.
„Nej . . . det er han ganske vist ikke“.
„Naa, ja, saa kommer han maaske snart hjem“.
Stadig hører man de talende ved Siden af.
. . . . „Ja! det gjør han vel“ . . .
„Ja, saa tror jeg, jeg vil vente lidt“, og dermed sætter han sig ned. Lidt efter gaar Kontordøren op og de samtalende træde ud. — Stort Tableau! Først fik vi, Personalet, et lynende Blik af Principalen og derefter Heiberg det allerelskværdigste Smil og Haandtryk, der gjengjældtes, som om aldeles intet var passeret, med: „Ah, Goddag, kjæreste Hr. R.! ja jeg tænkte nok at De kom snart hjem!“ og derpaa fik H. C. A. et lige saa smilende og og høfligt Goddag; men A. saa' ud som han havde faaet noget forfærdelig Bittert i Munden og bugtede sig skyndsomt ud af Døren.

Denne Nægten sig hjemme, var overhovedet en svag Side hos R. og utallige vare de Forlegenheder, vi sattes i ved saadan Lejlighed; at det ikke var fordi han havde noget „udestaaende“ med de Paagjældende, maa jeg dog ile med at tilføje; det var som oftest Hensynet til den kostbare Tid; selv de bedste, de ældste Venner maatte undgjælde, naar den hidsige, varmblodige Mand ikke var i Humør til Passiaren.

Jeg mindes saaledes en Scene med Molbech, d. æ., der ligeledes foregik i det lille Kontor. — En Meningsforskjel mellem dem førte til højrøstet Tale, der udartede til Skjænderi, som kunde høres ud i Bogladen og hvori navnlig gamle Molbechs gnavne og pibende Stemme var den fremherskende; tilsidst endte det med, at gamle Reitzel foer ud ad Døren, smækkede den haardt i og

forsvandt ud af Bogladen, medens M. blev siddende ene derinde, vaandende sig og klagende højt. Et Kvarterstid efter kom R. tilbage og da han hørte, at M. ikke var gaaet endnu, gik han atter derind og sagde ganske mildt og venligt: „Naa, sidder De her endnu, gode Professor!“ „Ja,“ klagede M., „jeg har saa ondt, saa ondt i mit venstre Knæ!“ saa trøstede R. ham paa bedste Maade og snart efter skiltes de i god Forstaaelse og i al Venskabelighed.

At gamle Molbech ikke var saa ganske let at omgaaes, fik jeg selv et Par Gange at mærke, og skjøndt disse Smaatræk egentlig ikke kunne siges at vedkomme R., høre de dog til mit Ophold i R.s Hus og ere saa karakteristiske for M. — saa forekomme de ialtfald mig — at de fortjene at opbevares.

Jeg blev jævnlig sendt med mundtlig Besked fra R. til forskjellige Forfattere og hyppig i det behagelige Hverv at bringe Honorar; jeg har f. Ex. gjentagne Gange været hos Heiberg og hos Hertz, hos H. C. Andersen og hos Molbech; saaledes kom jeg en Dag op til sidstnævnte, der boede i Skindergade; længe og stærkere og stærkere ringede jeg paa, indtil jeg langt om længe, som fra et fjernt borte liggende Værelse hørte M.s skrigende Stemme raabe „Kom ind!“ Fra Værelse til Værelse gik jeg saa uden at finde Professoren, indtil jeg tilsidst kom ind i en stor Stue eller Sal, hvori hele Langvæggen var optaget af Bogreoler, fyldte fra Gulv til Loft, medens lignende sprang ud i Værelset fra denne som Coulisser i et Theater. Og midt imellem 2 saadanne Reoler sad M. i en Virksomhed, ved hvilken man ubetinget altid er alene (naar man da ikke som syg trænger til Hjælp ogsaa ved den Lejlighed), og da han fik Øje paa mig, brød det ud i en Strøm af Vrede og Forbittrelse over mit syndige Hoved. „Hvor tør De understaa Dem til at komme her ind? Ser De ikke, at jeg sidder her; værsgo' og gaa udenfor og vent

til jeg er færdig!“ Et Paabud som jeg skyndsomt efterkom. En anden Gang kom jeg ligeledes i Ærinde fra R. op til M. og traf udenfor hans Dør H. C. Andersen. „Jeg har ringet og banket, men der bliver ikke lukket op,“ sagde A.; formodentlig har han ikke ringet stærkt nok, thi lidt efter, at jeg ringede, kom M. selv og lukkede op. Næppe havde han imidlertid faaet Øje paa A. før han i den heftigste Tone udbrød: „Jeg vil ikke tale med Dem, — jeg vil ikke tale med Dem! Gaa Deres Vej!“ og trods al høflig Demonstreren fra A.s Side og uden at tage mindste Hensyn til at jeg som uvedkommende, tredie Mand havde overværet hele denne pinlige Scene lod han A. gaa, medens jeg høflig lukkedes ind. Det var formodentlig Reminiscenser fra den Periode, da M. var Theaterdirektør, og i hvilken han som saadan hyppig havde maattet forkaste Stykker, indleverede af A.

Naar man blev sendt i Byen for Reitzel, maatte man skynde sig; det vidste jeg altfor godt, og da jeg derfor engang i et af de allerførste af mine Læreaar blev sendt med Honorar til Andersen, der boede i Hôtel du Nord eller ved Siden af, kom jeg ganske ufrivillig til at krænke denne store Mand paa det Følelsigste; han blev nemlig meget glad for Pengene (det var en 100-Daler-Seddel). „Det var da en dejlig brun Seddel! Mange Tak! Skal jeg saa ikke fortælle Dem et Eventyr, min lille Ven?“ „Nej, mange Tak!“ maatte jeg sige, thi jeg vidste jo, hvad der ventede, om jeg ved Besørgelsen af mit Ærinde var bleven længere Tid borte end højst nødvendigt, men Følgen var, at A. blev vred og det tilgavns. Mange, mange Aar efter har jeg haft den Fornøjelse at fortælle A. denne Scene; den morede ham meget og han skrev da en „venlig Hilsen og Tak“ til mig og mit Hjem „for vor Kjærlighed til hans Digtning“.

Til mine Byærinde-Historier hører ogsaa, at jeg jævnlig blev sendt til Madam Mangor for at hente Koge-

bøger. Deri var nu intet mærkeligt, men det curiøse var, at Oplaget opbevaredes i hendes Piges Kammer i en stor grønmalet Dragkiste, som man ser dette Møbel i Bondestuerne paa Landet; og naar jeg sluttelig fortæller, at Hr. Reitzel engang laante mig ud for et Par Timer eller tre til en ung Englænder, som kom op i Bogladen, hvor jeg formodentlig var den, der bedst forstod ham (jeg var jo den af dem alle, der sidst havde gaaet i Skole) og kunde paatage mig at forhandle paa Engelsk med ham, saa er det kun for at tilføje, at dette „Udlaan" var en aldeles enestaaende Begivenhed, som prægede sig dybt i min Hukommelse: at tænke sig, at have fri en Hverdag i flere Timer, og dertil være Cicerone for en Udlænding, det var et helt Eventyr, der stod i den skarpeste Modsætning til det nøgterne, daglige Liv. Jeg kan da ogsaa mindes, at jeg bl. A. var paa Langelinie med ham og at jeg tilsidst fulgte ham til Hôtel d'Angleterre paa Kongens Nytorv, hvor han boede. Da vi skiltes ad udenfor Hotellet, tog han sin Pengepung op og bød mig med stiv, alvorlig Mine — en Sølvotteskilling; men da jeg naturligvis vægrede mig med en vis Selvfølelse ved at modtage den, studsede han lidt og sagde: „*Well, you are a Gentleman!*" udtog af sin Brevtaske et Kort, der lød paa „William Forster, Norwich." og gav mig det med Opfordring til at besøge sig, naar jeg kom til England, saa skulde han gjøre Gjengjæld og vise mig om; ligesaa venskabelig som han før var stiv, rakte han mig derpaa Haanden til Afsked. — Visiten skylder jeg ham endnu, men Kortet har jeg haft indtil for faa Aar siden.

Det var ikke sjældent, at der dengang kom Udlændinge op i Bogladen, skjøndt Kjøbenhavn for c. 50 Aar siden kun var sparsomt besøgt af Fremmede; de vare da i Reglen henviste til Reitzel af deres Hjemlands Boghandlere eller førte derop af Hoteltjenere. Dengang havde man jo ikke den Masse af fotografiske Prospekter af Byen og

Omegnen, som nu fortiden findes i stor Overflødighed; det var højt regnet et Kaart over Kjøbenhavn, det fik man hos Steen i Pilestræde eller hos Bing i Kronprindsensgade, eller lithograferede Prospekter af Kjøbenhavn (af Bærentzens) og nu og da en Beskrivelse af Kjøbenhavn, og de sidste to Artikler fik man hos Reitzel. Biscuitfigurer efter Thorvaldsen fra den kgl. Porcellainsfabrik begyndte da at komme i Handelen og ikke sjældent maatte vi lodse Fremmede derind.

Det var saaledes under mit Ophold i Reitzels Hus, at Tyskeren Ernst Mahner kom hertil, formodentlig adresseret til ham af en tysk Boghandler; det var en Type paa en „Ur-Germane", høj og bredskuldret, om end ikke saa høj som Reitzel (hvis Højde ogsaa syntes at imponere ham), dertil havde han en mægtig Løvemanke og vældigt Skæg, bredskygget Hat, intet Halstørklæde, bred udslagen Krave og løst hængende Fløjelsjakke. Han optraadte som Forkæmper for et almindeligt menneskeligt Broderskab med fælles Boliger (en Art *Phalanstère*), endvidere for Maadeholdenhed og lignende philantropiske Ideer. Da R. tiltalte ham paa Tysk, naturligvis med Sie, afbrød M. ham: *„Lieber Du, wenn ich bitten darf,"* hvilken Tiltale han selv brugte, men hvad R. dog ikke fandt sig foranlediget til at gaa ind paa. — Forresten affødte hans Besøg en elegant udstyret tysk Pjece, forfægtende hans Ideer og udkommen paa Reitzels Forlag.

Til den store Kreds af Digtere og Forfattere, der saaledes jævnlig saa's i Bogladen kom jo endvidere den livlige Conflux af Forretningens Kunder, faste og tilfældige. Som alt berørt var R.s Sortimentshandel den betydeligste for sin Tid; han havde store Leverancer til offentlige og private Institutioner og Bibliotheker, til Familier, i hvilke Faderen kjøbte Bøger til sit Bibliothek og Skolebøger [1])

[1]) Den forargelige Handel med brugte Skolebøger, der bl. A. virker nedbrydende paa Ungdommens Ordenssands var saa godt som ukjendt.

til sine Børn, og navnlig hørte Studenterverdenen til hans sikreste Kundekreds; det var ingen tom Titel, naar han var Universitetsboghandler, og der bestod altid det bedste Forhold mellem de unge Minervasønner og ham. Med Studenterforeningen stod han paa den venskabeligste Fod, et Forhold, som hans Sønner og Arvtagere have bevaret til den Dag idag; det var Sympathi og Klogskab i Forening, der bragte dem sammen; en udstrakt Credit, en nobel, højsindet Rundhaandethed lønnedes med en personlig Hengivenhed, som førte til, at Studenten, længe efter at være bleven Candidat og Embedsmand, stadig søgte tilbage til Bogladen paa Kjøbmagergade og lod sine Sønner finde den samme Vej. Paa den anden Side viste han en Generøsitet ligeoverfor den trængende og uformuende Kunde, som søger sin Lige; adskillige Januar Aftener Aar efter Aar, naar Regningerne skulde udskrives, har jeg staaet ved hans Side med Protokollerne over de private Kunder opslaaede. Blad for Blad gik vi dem igjennem og mangen Conto fik den Vedtegning: „kræves ikke“, „kan vente“ eller blev helt strøget.

Naar jeg dvæler ved Reitzels Forhold til Studenterstanden, vil det være paa sin rette Plads at nævne Forfatteren Frederik Fabricius († 1873), „gamle Fabricius“, „døve Fabricius“, thi døv var han, men hvor elskværdig! Foruden sin Stilling ved det store kongelige Bibliothek var han „Viceprovst“ paa Regentsen og forestod Bogkjøbet hos Reitzel til Regentsens Læsestue; men med hvilken Omsigt vaagede han ikke over, at det kun var god og sund aandelig Kost, der blev budt hans kjære „Medregentsianere“, med hvem han, Generation efter Generation, stod paa den hjerteligste og fortroligste Fod og dog altid indgydende Agtelse og Respekt trods den Døvhed hos ham, der ellers let kunde friste Ungdommen til Kaadhed. Og i lignende venskabeligt Forhold stod han til R. og til Bogladens Personale; ja hans Venskab fulgte

os langt ud over vore unge Aar og til hans Dages Ende. Han var jo ogsaa paa ganske særlig Vis knyttet til den danske Boghandel, som Udgiver af de overordentlig nøjagtigt udarbejdede Bogfortegnelser. Han nærede ikke den Ømfindtlighed for at man skulde opdage hans Skrøbelighed, som andre døve lide under; han kunde ligesom læse paa Ens Læber, hvad vi sagde og hvad han ikke forstod, det slog han hen i en hjertelig Latter og var i saa Henseende en diametral Modsætning til den ellers saa elskværdige Henrik Hertz, der ivrigt søgte at skjule sin Svaghed. Kosteligt var det, naar de to mødtes, hvad ikke saa sjældent skete, og komplimenterede hinanden i Bogladen: den ene højrøstet og buldrende, den anden sirligt bukkende og smilende, som om han forstod hvert Ord, der blev sagt. Sidste Gang, jeg saa gamle Fabricius, var 8—10 Dage før hans Død, da jeg en stræng Vinterdag og i glat Føre mødte ham paa Kjøbmagergade; han fangede mig da og fik mig under Armen, for at jeg skulde lodse ham mellem Vogne og Heste over Amagertorv, men Turen forlængedes over Højbro og forbi Slottet til Bibliothekets Dør, hvor vi skiltes for aldrig at mødes mere.

Blandt mærkeligere Besøgende i Bogladen kan jeg mindes at have set Thorvaldsen; det var dog ikke for at kjøbe Bøger, at han kom; han havde truffet Reitzel ude i Byen (jeg tror hos Mini) og var bleven opfordret til at tage i Øjesyn et nys udkommet stort Kobberstik, som Reitzel havde faaet (Napoleon paa sit Dødsleje); desværre gik han forgjæves, da R. ikke var hjemme, hvad denne højlig beklagede. — Af og til kom ogsaa vor nuværende Dronnings Broder, afd. Landgreve Friederich af Hessen, der da var et ungt Menneske, op i Bogladen. Første Gang jeg saa' ham, kjendte jeg ham ikke og talte derfor ganske ligefrem med ham: da han udtog nogle Bøger og forlangte dem sendt, maatte jeg spørge om hans Navn, og fik da til Svar: „Aa, De kjender mig jo godt, Prindsen af Hessen!“ At jeg blev dygtig flov, kan jeg

tydelig erindre. — Kammerherre P. B. Scavenius til Gjorslev og fl. Godser, den nuværende Cultusministers Fader var ogsaa blandt de „store“ og hyppige Kunder. Det var en Mand med et noget brusque Væsen. Da han saaledes en Dag stod i Bogladen og talte med R., der altid begegnede S. med ganske udsøgt Opmærksomhed, kom en Bondemand fra Gaden op i Bogladen, beholdende Hatten paa. Forbittret over denne Uopdragenhed — det var ikke da som nu almindeligt at beholde Hatten paa i offentlige Lokaler — slog Scavenius Hatten af Hovedet paa Bonden, der var ved at tabe Næse og Mund af Forbauselse, men helt forbløffet tog mod Reprimanden. Men en anden tilstedeværende, en rød Demokrat vilde man nu kalde ham, nemlig fhv. Fuldmægtig Troels Wedersø, satte demonstrativt sin Hat paa Hovedet og stillede sig saaledes op foran Kammerherren, som vilde han udfordre denne til at gjentage Experimentet; gamle R. blev naturligvis ilde berørt herover og fik S. ind i det lille Kontor, mens W. lønnedes med et rasende Øjekast for sin Heltedaad.

Wedersø hørte til de stadigst besøgende; det var en Mand, vel bevandret i Literaturen og med mange Kundskaber, der kom Selskabet Athenæum tilgode, hvis Bogkjøb hos Reitzel han forestod. Det var en statelig Figur med et ret kjønt Hoved, dog præget af et stærkt satirisk Udtryk. Han var bekjendt som en ivrig „Liberal“ og var formentlig paa Grund af sin Aabenmundethed bleven afskediget fra sin Stilling som Fuldmægtig under Finantserne ved en større Reduktion i Begyndelsen af Christian VIII's Regeringstid. Denne Afskedigelse fyldte hans Sind med en Bitterhed, der gav sig tilkjende ved enhver Lejlighed og navnlig gik det ud over saadanne, der vare bedre økonomisk stillede end han eller Samtidige, der vare gaaede ham forbi i social Stilling [1]). Han op-

[1]) En Dag kom Lægen Rørby over i Kontoret og forelagde da gamle Reitzel i sin noget norske Dialekt følgende Gaade: „Jeg

levede Frihedstiden i 1848 og saa' det constitutionelle Liv, som han havde set op til som et uopnaaeligt Gode, udvikle sig herhjemme, uden at det formaaede at mildne hans Bitterhed.

Til de gode Kunder og til dem, der daglig besøgte Bogladen, hørte ogsaa Nicolai Gerson, „Grosserer" af Navn, men ej af Gavn, thi han drev kun en kort Tid en Forretning; han var rig og ugift, men en lille Særling med et overordentlig beskedent og undseligt Væsen; han var en ganske udmærket Klaverspiller og havde megen Interesse for Literaturen. I sin Ungdom havde han foretaget en aarelang Udenlandsrejse, ledsaget af N. C. L. Abrahams (Professor i fransk Sprog ved Kbhvn.s Universitet, død som Notarius publ. og Conferensraad). Denne omtaler G. i sine Erindringer paa en mindre velvillig Maade end, saa forekommer det mig, fortjent; ialtfald for mig staar han som Elskværdigheden og Tjenstvilligheden personificeret, men en Særling var han ganske vist.

C. F. Holm, (senere Departementsdirektør i Finantsministeriet og Conferensraad) var ligeledes af de stadige Kunder; han hørte til R.'s allerældste Bekjendte og var vistnok samtidig med Wedersø; (jeg tror de havde været i Kontor sammen); han var især ivrig og kunstforstandig Kobberstiksamler og vedblev med rørende Troskab at vise sit Venskab lige til det sidste mod Reitzel, og efter dennes Død mod hans Sønner, i hvis Arbejdsværelse den gamle Mands Billed pryder Væggen.

Søren Kierkegaards ejendommelige Skikkelse er en af dem, man ikke glemmer, om man saa kun een Gang

---

mødte igaar spaserende paa Strandvejen Himmerig, Jord og Helvede; kan De saa gjætte, hvem det var?" Nej, det kunde Reitzel ikke. „Det var Th. Schorn, Ludv. Bødtcher og Wedersø!" En træffende Karakteristik, eftersom S. var en meget elegisk Natur, L. B. — skjøndt den fine, smagfulde Digter — mere materielt holdende sig til Jorden og W. kolerisk og bitter i sine Udtalelser.

ret har set den, endsige vi da, der saa' ham saa jævnlig i Bogladen; han var ikke meget indladende, talte vistnok kun om Forlagsforetagender med Reitzel og med os i Bogladen om Bogkjøb; men et venligt Smil fra det dybe blaa, tungsindige Øje, hvormed han kunde se paa En. en sjælden Gang parret med et satirisk Træk ved Munden, naar en Ytring kunde more ham eller ægge ham dertil, havde en forunderlig betagende Virkning ialtfald paa mig, der, ung og ulærd som jeg var, kun lidet anede de gigantiske og dybsindige Problemer, der arbejdede bag den store Tænkers Pande[1]).

At jeg i min Stilling som yngste Lærling og dertil meget lille af Vext ogsaa kunde have Modgang og maatte døje smaa Ydmygelser, der den Gang føltes som store, er en Selvfølge. Jeg stod saaledes en Dag i Bogladen og arbejdede i en noget magelig Stilling med Haanden under Kinden, ved min Pult, da Lægen, Etatsraad Schwartzkopf traadte hen til mig og uden videre flyttede min Albue ned af Pulten, idet han sagde: „Har min unge Ven Hovedpine, hvis ikke passer det sig ej at staa saaledes ved sit Arbejde!“ — Dog langt værre Confekt skulde jeg faa af en hypochonder og gnaven Særling, Generalkrigs-

[1]) Sidste Gang, jeg saa' Søren Kierkegaard, var i Sommeren 1855 midt under den oprivende Kamp han i „Øjeblikket“ og i Bladartikler førte mod den officielle Statsreligion og dens Forsvarere. — Jeg boede da i Roskilde, men var en Søndag kommen ind til Byen og besøgte Theodor Reitzel i Løvstræde; lidt efter kom S. K. og jeg vilde gaa, men det tillod han ikke; han talte videre med R., og vi gik sammen derfra nedad Gaden. Greben, som jeg var, af den himmelstormende Kamp, hvori han netop da stod, og stod ene, og af den Bevægelse, han havde vakt, var jeg ude af Stand til at tale om almindelige Ting; men det behøvede jeg ikke. Han spurgte mig venligt ud om hvorledes det gik mig i Roskilde og hvad Folk sagde om „Øjeblikket“ o. l., og var i Samtalen ganske den sædvanlige, om end Stemmen var svagere og Øjekastet vemodigere. — Han døde som bekjendt i November Maaned s. A.

kommissair R., der var en ivrig Bogsamler og desuden meget paaholdende. Han disputerede med en af de Ældre i Forretningen om Prisen paa en Bog; tilfældigvis kjendte jeg ganske bestemt den rigtige, og tillod mig, skjøndt uadspurgt, at nævne den. Men han, som formodentlig ikke vidste at jeg hørte til Personalet, affejede mig med et „Pas Dig selv, næsvise Dreng!“ hvilket saarede min Selvfølelse paa det dybeste, og det blev ikke formildet ved at mine Kolleger optoge det som et yndet Slagord og idelig rev mig det i Næsen, ialtfald saalænge, som de mærkede, at de kunde drille mig med det.

Til disse Interieurer af Livet i Bogladen hører ogsaa et ganske morsomt og naivt Spørgsmaal af en ung Dame, der i fuldt Alvor, efter at have erkyndiget sig om Prisen paa Chr. Winthers Træsnit, bad, om hun saa maatte faa et Expl., men trykt i en ganske lille bitte Format, saadan et Par Tommer i Kvadrat, til . . . at lægge i en Syæske!

Endnu en Kategori maa ikke glemmes og det er gamle Reitzels Venner; thi ogsaa de kom jævnlig, mindre dog, efter Sigende, i min Tid end tidligere; enkelte af dem maa dog nævnes her som hørende til Beskrivelsen af Livet i Bogladen. Der var Joh. Wilstrup, „Krigsmanden“, som vi kaldte ham, han var Toldembedsmand, Krigsassessor, R. af Db. Han havde gjort Tjeneste i Krigen 1807—14 som Officer og var blandt de allerførst decorerede ved Ordenens Fornyelse, jeg skulde næsten tro, at han havde tjent sammen med R. i 1807 som Livjæger. Han var en af Oehlenschlægers ivrigste Tilhængere og var selv ikke uden digterisk Begavelse. Jeg vil just ikke paastaa, at han altid var velset i Bogladen, ikke fordi R. havde det mindste imod ham, men fordi W. hyppig kom derop for at slaa en Sladder af snart med den ene, snart med den anden, jævnlig ogsaa med Personalet, og ialtfald det sidste betragtede Principalen som aldeles ufornødent. En Søn af ham arbejdede en kort Tid samtidig med mig i Forretningen, men forlod den dog snart.

Ogsaa min Morbroder, Th. Schorn, hørte til Vennerne, og stundom ogsaa til de mindre velkomne, navnlig naar Besøget gjaldt mig; men visselig skal jeg ikke glemme, at gamle R. var ham en trofast Ven og Hjælper. Han var juridisk Candidat, en søgt Lærer i Tysk (i Metropolitanskolen og Efterslægten); var ogsaa Lærer i Dansk bl. A. for vor nuværende Dronning, men mest bekjendt som dygtig Oversætter bl. A. af Mynsters Betragtninger paa Tysk (hos Perthes i Gotha), og af Wallins Prædikener paa Dansk o. fl. Han var en smagfuld Versificator, en intim Ven af Ludvig Bødtcher og Ingemann og stod ogsaa Chr. Winther og Thiele nær; den sidste kjendte han navnlig fra „Bakkehuset", til hvis senere Gæster han og hans Hustru hørte [1]).

Lægen John Rørby hørte baade til Kunde- og Vennekredsen; han havde frit Sprog og gik uhindret og uden at banke paa ind i det store Kontor, i det allerhelligste, der ellers ikke betraadtes af profane Fødder; hans høje slanke og ranke Skikkelse og spøgefulde, elskværdigt-skumlende Tale, hvorpaa jeg tidligere har anført et Exempel, hilstes altid af os med stille Glæde og Tilfredshed, som en saare velkommen Adspredelse i det ensformige Kontorarbejde. Særlig mig viste han stor Venlighed, som en gammel Bekjendt af mine Forældre, dem han i de unge Aar var kommen sammen med i det Arbo-Collettske Hus her i Kjøbenhavn og paa Aldershvile.

Saa var der Rønnenkamp, Grosserer, senere Godsejer (Næsbyholm og Bavelse) og Kammerherre; med ham var Reitzels Bekjendtskab af gammel Datum; de havde været Livjægere sammen i 1807 og som saadanne deltaget i Udfaldene mod Engelskmændene i Classens Have eller paa Tømmerpladsen. Hans Besøg vare sjældnere og

[1]) Se: P. H. Boye, Om Karen Margrethe Rahbek og hendes Correspondenter. Kbhv. 1881.

en vis Stivhed fra Rønnenkamps Side gjorde Tonen mellem dem mere afmaalt. — En sand Skræk for Reitzel var derimod et gammelt Bekjendtskab, som han vist gjerne vilde, men ej formaaede at ryste af sig; det var en Capitain S. -- Han og Reitzel syntes at have omgaaedes en Del i de unge Aar, ialtfald havde S. altid paa Lager et stort Forraad af Historier om fælles Ungdomsbedrifter, der ganske vist undertiden syntes at gaa noget over Stregen. — Naar S. saa begyndte: „Kan De huske, Reitzel! den Gang da vi“ . . . . men stort længere kom han i Regelen ikke, før R. ilsomt sagde Farvel, formodentlig af Frygt for at vor Respekt for ham skulde lide Skaar ved de lystige Historier. Jeg erindrer, at der kom til Byen en Hr. Qvirin Müller med et Selskab Damer, der gav plastiske Tableauer efter Antiken i mer eller mindre paradisisk Coustume, der kun vare tilgængelige for Herrer. S. havde selvfølgelig strax været henne for at tage disse i Øjesyn og begyndte nu en detailleret Beskrivelse af hvad han havde set; men det var dog R. formeget. Han frabad sig paa det alleralvorligste Fortsættelse af denne upassende Beretning i de unge Menneskers Nærværelse, hvortil S. kun havde at svare: „Men Gud bevares, Reitzel! at De vil tage saadan paa Vej; kan De ikke huske“ . . . men R. hverken kunde eller vilde huske og foretrak at rømme Pladsen; lidt efter gik ogsaa Capitain S.

Af Datidens Originaler kan jeg mindes at have set Blok Tøxen, S. Meisling, Jørgensen-Jomtou, Wosemose og Schaldemose i Bogladen, ligeledes en af R.'s tidligere medtjenende hos Bonnier, nemlig den stammende Bech, og Boghøkeren H., („Baron Kis“) som vi havde Ordre til altid at passe nøje paa, da han var noget distrait af sig og efter Sigende let kunde forvexle „mit og dit“.

Som et Sagn berettedes, at der engang havde bestaaet en temmelig intim Omgang mellem Gjødvad, („Fædre-

landets" Udgiver[1])) J. Deichmann (Gyldendalske B.'s Ejer) og R., saa at de jævnlig om Søndagen spadserede til Constantia sammen, spiste Frokost og spillede Kegler. Hertil har jeg intet set; Gjødvad kom jævnligt i Bogladen, men med Deichmann indskrænkede i min Tid Omgangen sig til det rent Forretningsmæssige og til de enkelte Møder i den d. 18de Januar 1837 stiftede Kjøbenhavnske Boghandlerforening.

Til de vemodige Minder om notable Personligheder, som jeg fik at se i Reitzels Boglade, hører Digteren Steen Steensen Blicher's Skikkelse. Det varet sørgeligt Vrag, af hvilket man vanskelig skulde kunne danne sig en Forestilling om den berømte Folkelivsdigter og vældige Jæger; men det var dog i en, om end sent lysende, Aftensols blege Skjær. Han havde ved Digteren og Kritikeren P. L. Møllers Hjælp fundet en human og rundhaandet Forlægger i C. A. R., der i Slutningen af Fyrrerne foranstaltede den første samlede Udgave af hans Noveller og Digte, et Foretagende, der, støttet af den nationale Vækkelse i 1848, bidrog til at hæve den gamle Digters Ry og til samtidig at hjælpe ham ud af den haardeste Nød; det var paa høje Tid! I min Autograf-Samling opbevarer jeg som en Relikvie F. C. Sibberns Caution for Betaling af Omkostningerne ved Blichers Optagelse paa — almindeligt Hospital! Det næste Stadium havde vel været Ladegaarden; videre var man ikke i Danmark i det Herrens Aar 1847. Han døde i Marts 1848.

Ved denne Lejlighed lærte jeg P. L. Møller at kjende: han var ikke, aandelig set, nogen sympathetisk Figur, men et fint Hoved, skarpsindig og ætsende vittig, en aandrig Smagsdommer, Oppositionsmand mod Joh. Ludv. Heibergs dominium absolutum paa Kritikens Omraade og bekjendt som Udgiver af „Gæa", „kritiske Skizzer", et Bind

[1]) Reitzel var i sin Tid Forlægger af dette som Ugeblad.

originale og oversatte Digte og flittig Medarbejder i „Corsaren“ [1]), hvis Udgiver M. Goldschmidt ogsaa hører til de ansete Forfattere, der om end kun for en enkelt Bogs Vedkommende seilede under Reitzels Flag; men han var for meget „Corsar“ til at kunne blive længe paa eet Sted.

P. L. Møller var ogsaa blandt dem, for hvem R. stadig maatte nægtes hjemme; hvilket dog ikke anfægtede ham i højere Grad, end at han uden videre gik ind ad Porten og over Gaarden, hvorfra han kunde se Reitzel siddende ved sin Pult i det store Kontor. — „Naa, ja, jeg vidste nok, at det var noget Snak af dem ovre i Bogladen, at De ikke var hjemme“; dermed introducerede han sig til gamle Reitzels slet dulgte Vrede og vor Forargelse. Men har han blot den Fortjeneste, at have bidraget til at mildne Blichers sidste Levedage, da skal hans Navn mindes med Tak.

[1]) Jeg saa' P. L. Møller nogle Aar efter i Paris i den Café, hvor de fleste Danske søgte; men ingen af dem talte til ham og han talte til ingen af dem; man sagde, at han fristede en kummerlig Tilværelse, indtil han døde — saa vidt jeg ved paa Banegaarden — i Rouen i 1865.

## II.

Hjemmet i mine Forældres Hus var alvorligt og — af tvingende Nødvendighed — tarveligt; Lediggang var et aldeles ukjendt Begreb; selv naar Lektierne vare læste om Vinteraftenerne, Stilene til næste Dag skrevne og Aftensmaaltidet derefter nydt, maatte vi Brødre ikke sidde med tomme Hænder. Medens vor Fader læste højt, i Reglen et eller andet nyttigt og belærende Emne[1]), medens Moder bødede paa Ægtefællens eller Sønnernes Klæder, og Tjenestepigerne sadde (i samme Stue) ved Spinderokken, selv da maatte vi ikke nøjes med at være ubeskæftigede Tilhørere; vi lærte at stoppe vore Strømper, eller vi fik en Pind eller et Stykke Flaadholt at snitte i eller Blyant og Papir at tegne paa; naar Læsningen saa var endt, maatte vi vise vort Arbejde frem og faa det bedømt.

Og ligesaa virksomt, om end paa en ganske anden Maade, var det ny Hjem, hvori jeg indtraadte som yngste Lærling; thi medens Livet hjemme, (Ferierne fraregnede) gik uden synderlig Afvexling, optaget af Skolegang og Lektielæsning som Hovedbeskæftigelse, hvorom saa Maaltiderne, Arbejder i Mark og Have, vel ogsaa Leg og Kommers indbyrdes og med Kammerater[2]), grupperede

[1]) Søndagaften gjordes der dog en Undtagelse, idet da gjerne en Holbergsk Komedie blev læst højt, eller vi paa egen Haand læste Ingemanns eller Walter Scotts Romaner.

[2]) Vor Fader gik selv om Vinteren ud med os paa Isen og lærte os Skøjteløben.

sig, for saa vidt Tiden ikke var optagen af andre Fag end Skolefagene (Musik og Extratimer i Sprog) saa var det en rastløs Travlhed den unge Lærling her blev kastet ind i, uden bestemt afgrændset Arbejde; jeg skulde jo lære alt fra Grunden af og var selvfølgelig aldeles ukyndig i de mest elementære Begreber saa vel hvad Handel som særlig Boghandel angik.

Det var et rent Tilfælde — om man saa tør sige — der førte mig ind i denne Virksomhed; jeg havde indtil et Aar før min Confirmation gaaet i den christianshavnske Borgerdydsskoles studerende Klasser; saa skete det engang, at mine Forældre, Brødre og jeg vare i Selskab hos min Morbroder, den før omtalte Th. Schorn. Der traf vi Familien Reitzel; de to Familiefædre, R. og min Fader, kom da i Samtale om deres Børn, af hvilke den ene havde 4 Døtre og 2 Sønner, den anden 4 Sønner, men ingen Døtre. — „Ja, da kunde jeg godt bruge den ene af Deres 4 Sønner", sagde R., og dermed var i Grunden Sagen for mit Vedkommende afgjort; mine Brødre, alle 3 ældre end jeg, havde deres Bane afstukket; jeg havde en aldeles umættelig Higen efter Bøger og Bogvæsen og Vejen gjennem Reitzels Boglade til det forjættede Land, syntes mig ulige nemmere end 2 à 3 Aars Skolegang, Artium, 2den Examen, et Brødstudium o. s. v. Da nu dertil den Omstændighed kom, at det var en Skuffelse for min Fader og mig, at Dr. Krarup, Skolens Forstander, mente, at jeg var for umoden (jeg var mellem 14 og 15 Aar) til at blive Student om 2 Aar, som Planen oprindelig var, men at der vilde medgaa 3 Aar, slog dette Beslutningen fast, at jeg skulde opgive Studeringerne, og for dog at faa lidt „merkantil Uddannelse", flyttedes jeg over i øverste Realklasse med nogen Undervisning i Handelsregning og Engelsk. At mine mangeaarige Klassekammerater betragtede denne Omflytning som et skændigt Frafald fra Minerva, er selv-

følgeligt; Dr. Krarup, der hellere vilde have haft en Student ud af mig, syntes heller ikke om det, men trøstede sig med, at jeg dog havde lært saa megen Latin, at jeg som Boghandler og vordende Philister kunde undgaa disses forargelige Forvanskninger og Fordrejelser af de klassiske Forfatteres Navne og Titlerne paa deres Værker. Efter et Aars Forløb, der faldt sammen med Confirmations-Forberedelsen, var jeg saa færdig til den 4de Juni 1843 at tiltræde min Plads. Det var Postdag, d. v. s. der var kommen Bogpakke fra Leipzig, og jeg kan tydelig erindre, at mit første Arbejde var at „strimle“ Exemplarer af et stort Subskriptionsværk (Conversations-Lexicon ell. lign.).

Personalet, som fra den Dag af i saa lang Tid skulde være min daglige Omgang, bestod da af L. R. Møller, der var den ældste af os alle i Alder som i Tjenestetid, ligesom han var (og er) den, der har arbejdet i Reitzels Hus i længere Tid end nogen Anden nogensinde. Den 5te Maj 1875 fejredes hans 50-Aars Jubilæum og endda virkede han trofast og ihærdigt i sin Gjerning i flere Aar efter denne Mærkedag, indtil han paa Grund af Øjensvækkelse maatte nedlægge Pennen for i sin høje Alder og forøvrigt i Besiddelse af usvækkede Aandsevner at nyde et velfortjent Otium.

Derefter kom N. A. Sundby, fynsk Præstesøn; han kom i Forretningen midtvejs i Trediverne; efter at den første slesvigske Krig var endt, etablerede han sig i Flensborg, hvorfra han med Familie i 1864 fordreves af Tyskerne; hans Kraft var da saavelsom hans Helbred brudt; han bosatte sig i Kjøbenhavn, dog uden at etablere sig, og døde kort efter. Vi kom i Regelen godt ud af det sammen, da han var af en godmodig Karakter og en dygtig Arbejder. I de første Aar af min Læretid arbejdede han i Bogladen, senere — efter Vigfus Erichsens Død, tror jeg, — kom han over i Kontoret. Han var i een Henseende Gjenstand for vor Jalousi, idet der af hans Familie i sin

Tid var knyttet den Betingelse til hans Anbringelse i Reitzels Boglade, at han mindst hvert andet Aar skulde have 8 eller 14 Dages Sommerferie; thi Ordet „Ferie“ var forøvrigt ukjendt i det Reitzelske Sprog.

Samtidig i Anciennetet med S. var I. F. Lauritsen og vistnok ogsaa af omtrent samme Alder; han var født 1821 og kom til Reitzel 1835; han forblev til sin Død i Reitzels Tjeneste. I al sin Tid har han vist arbejdet i Forlaget, da hans forunderlig undselige, kejtede og forlegne Væsen gjorde ham mindre vel skikket til Forhandling med Fremmede og med Kunder i Bogladen. Modgang i Hjemmet havde gjort ham menneskesky, men han var af en inderlig godlidende Karakter og trofast i sit Venskab, om end en vis pirrelig Mistænksomhed kunde gjøre ham noget vanskelig i den daglige Omgang († 1867)[1]).

Ved min Tiltræden i Forretningen var foruden Sundby Hans Hagerup ansat i Bogladen; han arbejdede i 8 Aar, som Lærling og som Commis hos Reitzel og uafbrudt i Sortimentshandelen; i 1846 tog han Plads i Tyskland, var saa i kort Tid hos Eibe og Otto Schwartz og etablerede sig derefter i 1852 i Kjøbenhavn, hvor han udfoldede en anselig Virksomhed og opnaaede en anset og agtet Stilling i den danske Boghandlerverden baade som Forlags- og Sortimentsboghandler, († 1883). Vi vare Skolekammerater fra Christianshavns Borgerdydsskole tillige med E. C. Krarup, der var kommen i Forretningen et Par Aar før mig, men som nogle Aar efter min Tiltræden forlod Reitzels Hus og dermed Boghandelen. Som Skolekammerater vare vi tre „Dus“ indbyrdes, men hertil indskrænkede sig i Grunden ogsaa Virkningen af Kammeratskabet; i deres Øjne var jeg stadig den lille, og mit

[1]) Et smukt Minde er sat ham i Nord. Bogh. T. $^{16}/_{11}$ 1867 af H. H. (ɔ: Hans Hagerup).

Forhold til Lauritzen og Sundby var gjennemgaaende venskabeligere. Et lille Træk fra Samlivet imellem Personalet finder jeg har sin Plads her. — Det var en Sommer-Lørdagaften temmelig sent; Familien var taget til Ordrup; vi sadde Kl. 9—10 i Skumringstiden i Kontoret, hvor Lyset kun sparsomt faldt ind gjennem Lindetræernes tætte Kroner i Vaisenhusgaarden. Talen faldt da paa det personlige Mod, og der blev da bl. a. ytret Tvivl om, hvorvidt jeg turde gaa op i Baghuset, der stødte op til Springgades Bagbygninger, og hvor Reitzel havde Lager, og der hente et Expl. af en bestemt Bog, hvis Plads jeg godt kjendte; da det var maanelyst eller ialtfald temmelig lyst endnu, maatte jeg ikke have Lygte med mig. Sundby mente, at jeg nok turde gjøre det, hvad Lauritzen benægtede, og Følgen var et Væddemaal om en Flaske Portvin. Udrustet med det mægtige Knippe store Nøgler, der skaffede Adgang, tog jeg uden Frygt den omtalte Bog; Vinen blev hentet og drukket og jeg har vel ogsaa faaet min Part. Hagerup, Krarup og jeg delte i nogle Aar Værelse sammen i Reitzels Hus, og navnlig under Samlivet her, der dog kun indskrænkedes til Aften, Nat og Morgen, fik jeg deres Overmagt at føle i alskens Smaadrillerier, som jeg var barnagtig nok til at tage for Alvor.

Til dette Personale hørte endvidere en mærkelig Personlighed, der i nogle Aar, indtil ganske kort før sin Død, arbejdede nogle Timer daglig i Forretningen, nemlig den gamle Islænder, Vigfus Erichsen, juridisk Candidat og bekjendt Personalhistoriker († 1846). Han var udrustet med en glimrende Hukommelse, der kom ham tilgode ved hans statistiske Arbejder (juridisk, geistlig og Læge-Stat), ligesom han var virksom Medarbejder ved Udgivelsen af „Statskalenderen“, hvilket Arbejde endog skaffede ham Udnævnelsen til „virkelig Kammerassessor“. Han var meget svag tilbens paa Grund af gjentagne Benbrud, gik ved 2

Stokke og maatte endda i særlig glat Føre følges hjem af en af Karlene eller af Personalet.

Med Hensyn til Sønnerne, mine kjære Venner, Theodor og Carl Reitzel, da maa de selvfølgelig ikke forbigaas, naar Forretningens Medarbejdere nævnes; men i Omtalen af dette Tidsrum gjælder det dog kun Theodor, der saavel i Alder som i Anciennetet i Forretningen er et Aar yngre end jeg; han delte i et og alt Vilkaar med os andre i Retning af Arbejde, uden i nogen Henseende at blive begunstiget som Søn af Huset. Han fik strax sin Plads i Bogladen og jeg overflyttedes til Kontorarbejdet ved Forlaget, medens Carl Reitzel først kom ind i Forretningen efter sin Faders Død efter et flereaarigt Ophold i Køln og Wien, nogle Aar efter at jeg i 1853 havde forladt Reitzels Hus[1]).

[1]) Medens jeg dvæler ved Personalet, saaledes som jeg forefandt det ved min Tiltræden, vil jeg, for at undgaa Gjentagelser, kortelig nævne de efter mig tiltrædende, med hvem jeg har arbejdet sammen i den Tid, jeg tilbragte i Reitzels Hus.

Først kom Fr. Wøldike (1848—55), et godt begavet, livligt og godmodigt Menneske, der senere etablerede sig og udfoldede en efter sin Tid betydelig Forlæggervirksomhed (død 1883). Wilstrup, Søn af fornævnte Krigsraad W.; han var kun i nogle Maaneder i Reitzels Forretning, forlod Boghandlervirksomheden og er for et Par Aar siden død som Lærer ved Almueskolerne i Kjøbenhavn; Viggo Hertz, der efter et Par Aars Tid søgte ud i Livet i anden Virksomhed; Jacob Kornerup-Borch, Kieler-Student (Søn af en slesvigsk Embedsmand) der havde været i en Boglade i Jena og kun var i et Par Maaneder hos Reitzel (forlængst død) og endelig J. Magnussen, der kom i Forretningen, da jeg forlod den for at tjene som Soldat. I over 20 Aar forblev han der, indtil han paa Grund af Sygdom maatte forlade den († for faa Aar siden paa Sygehjemmet). Af andre, der ligesom Vigfus Erichsen vare knyttede løsere til Forretningen, mindes jeg A. T. Speer, fhv. Boghdl. i Kjøbenhavn og Besidder af Brummers Forretning, fhv. Postmester Lebel og nuværende Bankdirektør Ch. Aumont.

Af ældre, der have arbejdet hos Reitzel før min Tid, nævnes

Tonen mellem os var gjennemgaaende venskabelig, om end Smaadrillerier undertiden kunde danne Partier og Koterier af forbigaaende Natur. Et Par Dage kunde man gaa og „mule“ uden at tale til hinanden, men der var dog i det hele et godt Sammenhold imellem os. Det Kit, der bandt dette, navnlig mellem de yngre af os, var den ubetingede Respekt, ja lad mig kun tilstaa det, frygtblandede Respekt, vi alle bar for „Manden“; thi under dette meget sigende Navn, der i et og alt karakteriserede ham, gik vor Principal mellem os. Mand var han fuldt ud i sit Hus, i sit Forhold til sit Personale og i sin Virksomhed; han var derhos en streng Mand (derfra Frygten hos os), en Mand, der fordrede meget baade af sig selv og af sit Personale; men vi havde ogsaa Følelsen af og Erfaringen for, at han var en streng retfærdig Mand i alle Forhold ogsaa mod os, af en uplettet Hæderlighed, fjern fra enhver Gaaen paa Accord med sin Samvittighed i de mange Forhold, der i denne Henseende kunde lægge Snarer for hans som for saa mangen Handelsmands Fod, og dertil besjælet af en Rundhaandethed, der uden smaalig Beregning og tilvisse uden at tilsigte det som Maal, var et virksomt Middel til at hæve ham til den ansete og højtagtede Stilling, som han indtog i og udenfor Standen. Arbejdet var ihærdigt fra tidlig Morgen til sildig Aften i Forretningen; Lærlingene boede der i Huset, hvor vi alle (med Undtagelse af Møller, der som gift spiste hjemme) havde vor fulde Forplejning.

Som ovenfor berørt boede Hagerup, Krarup og jeg sammen[1]). Saa forlode de Huset, og V. Hertz delte en kort

A. G. Salomon, bekjendt Antikvar-Boghdl., H. C. Klein, Hofboghdl., der efter sin Forretnings Standsning fik Embede i slesvigsk Ministerium; endvidere har jeg hørt nævne: Jordhøy og en Capitain Topp.

[1]) Mærkeligt nok havde det samme Værelse i forrige Aarhundrede i nogle Aar været beboet af min Morfader, der var Kontorist og

Tid Værelse sammen med mig, indtil han kom bort; selv efter min Hjemkomst fra Krigen, i 1851, boede jeg der, indtil jeg i 1852 flyttede til mit fædrene Hjem. — Men først Kl. 10 om Aftenen og ofte langt senere naaede vi op til vort Værelse, som vi saa forlode Kl. 7 à $7^1/_2$ om Morgenen for ikke at betræde det hele Dagen Syntes vi, at vi i Løbet af Dagen navnlig om Middagen, naar vi skulde gaa tilbords, trængte til at gjøre lidt Toilette, saa var der Posten i Gaarden; Sommer og Vinter maatte vi gaa derned, i hvilken Anledning Haandklæder hang i Kontoret; det vilde have taget for lang Tid at gaa op paa vort Værelse!

Middagsmaaltidet i det Reitzelske Hus var saa ejendommeligt, ialtfald efter Nutidsbegreber, at det vel fortjener, at jeg dvæler lidt omstændeligere derved. Personalet nød det i Forening med Familien; men da Bogladen dog ikke kunde staa tom, saa deltes vi i to Hold, der skiftede ugevis til at tage Vagt dér, medens Kontoret under Maaltidet holdtes lukket; Vagtholdet spiste saa i sin Uge efter Familien og første Hold.

Det indtoges under Iagttagelse af den dybeste Tavshed, ialtfald fra Børnenes og Personalets Side; kun Reitzel, Fruen, eller for at være oprigtig: Madam Reitzel[1]) — thi det blev hun kaldt — og Vigfus Erichsen talte lidt under Maaltidet. Børnene, saavel de voxne som de yngre, dristede sig allerhøjst til hviskende Meddelelser; end ikke naar der kunde være en og anden Gæst tilstede, f. Ex. en jævnaldrende Veninde af Døtrene, blev denne højtidelige Tavshed brudt. Til Personalet taltes der ikke, og indbyrdes talte vi ikke til hinanden: et stjaalent Blik, et næsten umærkeligt Puf med Albuen eller et lydløst Signal af Fod mod Fod

---

Rejsende for det store Handelshus v. Hemmert, der ejede og beboede hele Gaarden.

[1]) Cancelliraadstitlen og den fri Luftning, som 1848 medførte, gjorde Forandring heri.

var vort eneste Meddelelsesmiddel. I denne Periode kom der 1 à 2 Gange om Ugen en eller anden Student, der var anbefalet til Reitzel og spiste til Middag; uerfaren og ukjendt med Husets Skik kunde han da i Begyndelsen tale højt til højre og venstre. Med Forfærdelse kunde de yngre Børn da se paa den Formastelige, medens vi andre i vort stille Sind tænkte: Ja bi du kun, min Ven, du bliver nok stækket; og ganske rigtig, han var snart inde under Fortryllelsen, der oprindelig udgik fra gamle Reitzel, og ligefrem kunde føres tilbage til hans Frygt for Alt, hvad der kunde falde ind under det mod Respekten stridende og tidsspildende, og ingenlunde var begrundet i Inhumanitet endsige Uvenlighed; kun Alvor! fremfor Alt: Alvor!

Hvor levende staar efter 46 Aars Forløb det hele Billede for mig af den lille Spisestue (Familiens ordinære Dagligstue) med det lange Bord, ved hvilket enhver af Familien indtog sin bestemte Plads, og hvor 3 à 4 Pladser i Rad stod tomme til os med Formaden anrettet. I Spidsen gik gamle Vigfus Erichsen ved 2 Stokke, eller havde en af os under Armen, og derpaa vi andre efter Anciennetet; efter en stille Hilsen satte vi os og spiste i Taushed. Der blev selvfølgelig budt os rigeligt og flere Gange, men jeg tror ikke, at det hørte til god Tone at spise mere end een Portion Formad, med mindre det var en Ret, der paa een Gang gjaldt for For- og Eftermad (Kaal og Flæsk o. l.). — Maden var baade rigelig og udmærket vel tillavet og dog havde den en Skavank! Det var den usalige forud bestemte Rækkefølge af Maaltidets Sammensætning; saa usvigelig som Stjernernes Gang paa Himlen og som at Dag følger efter Nat, saa sikkert var det, at vi den ene Mandag fik Risengrød og stegt Fisk og den anden Vandgrød og kogt Fisk og saaledes fremdeles bestemte Retter for hver Dag i Ugen, saa at vi kunde beregne, om det skulde være aarevis forud, hvad vi paa en given Dag

vilde faa, vel at mærke med de Forandringer, som de forskjellige Aarstider medførte. Var det saaledes en staaende Regel, at vi om Efteraar, Vinter og Foraar fik Øllebrød om Lørdagen, saa fik vi om Sommeren Koldskaal paa den samme Dag. [1])

Naar man betænker, hvilken Rolle Maaltidet spiller for den Unge, navnlig naar det daglige Liv ellers ikke frembyder megen Afvexling, saa vil man kunne forstaa, at denne Ensformighed ikke blev betragtet med milde Øjne. Klager over den ere jævnlig komne til Orde andetsteds, f. Ex. paa Hospitaler, hvor det faste Personale er inderlig kjed af denne Mangel paa Afvexling. Man har da fundet paa et saare simpelt Middel, idet man, istedetfor at give Rotationen et Omløb af 7 Dage, giver den 8, 9 à 10 Dage, hvorved den pinagtige Tilbagevenden af samme Mad paa samme Ugedag undgaaes.

Naar Maaltidet var endt, lod „Manden“ Blikket løbe rundt om Bordet; med et „naa, Børn! er vi saa færdige?“ rejste han sig, hvorpaa vi med et stille Buk, der skulde gjælde for Tak for Mad, forlode Stuen. Reitzel blev da, ialtfald i de senere Aar, en halv Times Tid hos Hustru og Børn og tog sig lidt Hvile, hvad han nok kunde trænge til, og jeg vil ikke netop paastaa, at der blev bestilt meget i den Tid paa Kontoret; mellem Kl. 4 og 5 indtog han

[1]) En Sommerlørdag glemmer jeg ikke saa let; det var da J. C. Jacobsen havde begyndt at brygge Baiersk Øl, en Drik, der indtil da kun kjendtes som importeret fra Udlandet og serveret i de fineste Conditorier. Fru R., der var ukjendt med Øllets Styrke, havde da ladet lave Koldskaal af det ny danske Baiersk Øl med Tilsætning af de sædvanlige Ingredientser af Sukker og Vin. Den kom paa Bordet, men var jo noget bitter og skarp i Smagen, altsaa blev der tilsat mere og mere af de nævnte Ingredientser, men Følgen blev da ogsaa, at vi i den stærke Sommervarme allesammen, baade Store og Smaa, bleve hede i Hovedet af den berusende Sobemad og det var da baade første og sidste Gang, at der anvendtes Baiersk Øl paa den Maade.

da atter Pladsen ved sin Pult og forlod den sjældent, meget sjældent før Thetid, Kl. 8½ à 9; Arbejdet gik da uforstyrret sin Gang, Dag ud og Dag ind, Sommer som Vinter. Kl. henad 9 bragtes os vor Aftensmad, The og skaaret Smørrebrød; men det var kun et kort Intermezzo, i hvilket Tungen i et Kvarterstid eller en lille halv Time løstes ved „Mandens" Fraværelse. De ældre af Personalet, som ikke boede i Huset, gik efter Aftensmaaltidet, medens vi andre maatte holde ud til Kl. 10 og jævnlig længere. Jeg anfører ikke dette som noget Martyrium, der kræver Medfølelse; ud maatte vi ikke gaa, op paa vort Værelse heller ikke; og Arbejdet under den flittige og utrættelige Principals Øjne gik saa let i det varme og lyse Kontor, at vi ikke følte Trykket af det bundne Liv; det var jo ogsaa, maa man erindre, før 1848.

Havde vi da aldrig Fridage, og hvorledes gik Søndagen?

Som Fridage, hele Fridage, kjendte vi kun 1ste Paaske-, Pintse- og Juledag; andre Hellig- og Søndage maatte der arbejdes i Forretningen, saaledes at Regelen var, at vi, ɔ: Lærlingene, hveranden Søndag efter Middagsmaaltidet, der altid var mere udsøgt end Hverdagenes, havde Tilladelse til at gaa ud fra Kl. 4—10; Kl. 10 skulde vi nemlig helst være hjemme, naar vi ikke ganske undtagelsesvis havde indhentet Tilladelse til at maatte blive længere ude. For at controllere, om vi overholdt denne Husets Skik, maatte vi ved Hjemkomsten melde os i Stuen, hvor Familien var samlet og der faa Lys og Nøgle til vort Værelse udleveret. Men det var kun hveranden Søndag og om det end hyppigt blev hver Søndag Eftermiddag, gjorde Ankomsten af den udenlandske Post jævnlig Skaar i Fritiden. Navnlig om Vinteren var Hamborg-Posten ikke saa sjældent forsinket; den kunde da ventes i et langt Tog af aabne med Pressenninger overdækkede Holstensk-vogne fra Korsør; det kjørte ad Vesterbro, Vestergade,

Skindergade, forbi Vaisenhuset til Postgaarden, hvorfra Reitzel, som særlig begunstiget, kunde faa sine Pakker udleveret allerede Søndag Eftermiddag, medens andre Dødelige maatte vente til Mandag Formiddag.

Ideligt bleve vi derfor saavel før som efter Maaltidet sendt over paa Posthuset for at forhøre, om Posten ved Hjælp af optiske Telegrafer — andet kjendte man ikke dengang — var „meldt". Var dette ikke Tilfældet, fik vi i Almindelighed Tilladelse til at gaa; men var den derimod „meldt", maatte vi blive og knap en halv Time efter dens Ankomst kunde hele Personalet med gamle Reitzel i Spidsen være i travl Aktivitet med at aabne de enkelte Indlæg, conferere Indhold med Faktura og notere Priserne, der altid skete med store og smaa latinske Bogstaver, efter at Prisen var oversat fra Thaler og Groschen til Rigsdaler og Skilling. Arbejdet gik da med Liv og Lyst og var R. i godt Humør, saa fik vi paa slige Dage efter Aftensmaaltidet et stort Glas varm Punsch og et Stykke Kage.

I et Par Aar gav Reitzel mig paa min Faders Anmodning en Fritime hver Søndag Morgen tidlig, for at jeg kunde deltage med et Par Venner i et Cursus i Engelsk hos en Privatlærer, men det var en ganske usædvanlig Begunstigelse. Naar man var bleven Commis efter 5 Aars Læretid og fik Gage, var Søndagsfriheden større, men R. saa' dog helst, at man kom et Par Timer Søndag Formiddag. Om Søndagen var, som meddelt, Middagsmaaltidet noget mere udsøgt; i Regelen kom da, om jeg mindes ret, den ældste Datters Forlovede, Cand. theol., senere Skoleinspektør J. C. L. Petersen, Kapitain i Studentercorpset og bekjendt i Studenterverdenen under Navn af „Bjørne-Petersen". Han havde ganske anderledes Frisprog end alle Andre, og benyttede sig af det til fælles Oplivelse; ogsaa hans gamle Moder var jævnlig Gæst; endvidere spiste Møller og hans Hustru ofte Søndag Middag hos

Reitzels. Hun havde i en Række af Aar været knyttet til Huset som Mad. Reitzels trofaste Hjælperinde i Husvæsenet; de havde da gjerne deres spæde lille Søn med sig[1]); han var lige naaet til det Stadium at kunne pludre lidt og det var en yndet Sport at lade ham øve Tunge-Gymnastik i Forsøg paa at udtale mit fremmedartede Navn.

En ganske enestaaende Undtagelse var Juleaften; det var jo en meget travl Dag i Forretningen; endnu sent kunde Folk komme for at kjøbe Julegaver, og Bogladen, der ellers lukkedes Kl. 8, holdtes aaben til Kl. 9, og travlt var der paa Kontoret med Udlevering af Forlagsartikler til andre Boghandlere. — Alting har jo imidlertid en Ende, ogsaa Arbejdet Juleaften, og naar Klokken slog 9, kom gjerne et af de yngste Børn og hviskede ganske sagte til Faderen: „Maden er paa Bordet.“ „Det er godt,“ lød Svaret, men lige fort gik Arbejdet; saa 5 Minutter efter kom en af de voxne Døtre med et halvhøjt: „Jeg skulde hilse fra Moder og sige, at Maden er paa Bordet.“ „Ja godt! nu kommer vi strax,“ lød Svaret, men lige meget hjalp det; men naar saa Mad. R. selv indfandt sig, lød det befriende Ord: „Ja, lad os saa gaa!“ Vi havde imidlertid forinden saa smaat gjort Toilette og vare altsaa strax parate.

Men det Bord, der ventede os, var det ogsaa nok værd at sætte sig til. Hvilken Forandring fra det dagligdags! Og hvilken Luftning af Festlighed, om end Stemningen, paa Grund af det uvante, var lidt trykket i Begyndelsen. Det var, som kom vi ind i en hel ny Verden; som om den ikke ret store Stue, i hvilken vi daglig spiste vor Middagsmaaltid, var bleven dobbelt saa stor, saaledes som den nu prangede i stærk Belysning og med en rigelig og smagfuld Opdækning. Og til det ny og fornøjelige ved Arrangementet kom den næste Overraskelse; under Spøg

[1]) Sophus Møller, fortiden (1889) Læge i Jylland.

og munter Samtale, som var det den almindeligste og naturligste Sag af Verden, tog vi alle, Familien, Vigfus Erichsen, Møller og hans Kone samt vi Unge, Plads ved det lange Bord. Jeg tror nok, at det var en complet tydsk Juleaftens Opdækning, hvormed vi blev trakterede: Karper, Kalkunsteg og Kage; paa Vinen sparedes ikke, vi fik baade Rhinskvin, Rødvin og Champagne. Under Spøg og Latter nødes de gode Sager, og al Forlegenhed forsvandt. Naar der var taget af Bordet, blev der arrangeret Kommersspil om Julegaver; det var da et mærkeligt Tilfælde, der syntes at raade over Fordelingen af disse smagfulde og kostbare Gaver; det traf sig nemlig aldrig, at en af Døtrene vandt Tøj til en Vest eller et kulørt Silkelommetørklæde, eller at en af os fik en fin Dametaske eller nogle Alen elegante Silkebaand; muligvis var der ogsaa en kyndig Haand med i Spillet, der vidste at lade den rette Gave komme i de rette Hænder. Ved Børnenes Gaver, ialtfald de yngres, til Forældrene var der det ejendommelige, at der gjerne ved Nytaarstid kom Regning paa dem fra vedkommende Handlende, som Reitzel da betalte. Den Aften holdt vi længe ud; vi befandt os saa vel, hvortil bidrog Følelsen af, at vi havde Fridag hele Dagen efter og mulig endog 2den Juledags Eftermiddag; men naar vi saa d. 27de December mødtes ved det daglige Hverdags-Middagsbord, var hele Julestemningen, (ialtfald i dens ydre Tilsyneladelse) for det meste forduftet og Tausheden den gamle.

Familiens Fødselsdage gik, paa Fruens nær, saa temmelig ubemærkede; de satte deres Spor ved Sukkerkringler til Morgentheen, Chokolade om Formiddagen og Vin til Middagsmaaltidet, men ingen Selskabelighed bidrog til Dagens Forherligelse. En Undtagelse gjorde som sagt Fruens Fødselsdag, der indtraf paa Aarets første Dag. Da Bogladen var lukket, stillede vi alle til Gratulation „paa Salen“ i den Del af Familielejligheden, der var be-

liggende paa 1ste Sal og kun sjældnere benyttedes[1]). En stor Mængde af Husets Venner, Conferentsraad Holm, Tr. Wedersø, Rørby, Schorn, Prof. Henck (Husets Læge) Krigsassessor Wilstrup, Major Platou og fl. indfandt sig da, saa velsom enkelte af Digterne, der nærmere vare knyttede til Reitzel, saasom H. C. Andersen, H. P. Holst og Chr. Winther. Der blev da trakteret med gode Sager, og man blev indbudt til om Aftenen, hvor der saa var en større Sammenkomst, men vi havde i saa Henseende frie Hænder, og jeg tror nok, at jeg i Reglen foretrak at være i mit Hjem paa Aarets første Aften. Ligeledes tilbragte vi Nytaarsaften i Familiens Kreds og det nye Aar blev paa Slaget 12 budt Velkommen i et Glas Champagne.

Selskaber gjordes der yderst sjældent i min Tid i det Reitzelske Hus; jeg tror saaledes, at der i de 10 Aar, jeg var der, ikke en eneste Gang var, hvad man kalder Middagsselskab. Nogle Gange var der Bal, hvortil vi vare indbudne; det gik da meget muntert og fornøjeligt til, men da jeg aldrig har kunnet taale Dandsen, skjøndt jeg ellers var en ganske flink Gymnastiker, har jeg ikke mange Minder herfra. Det sidste er, at jeg, skjøndt lille og spinkel, havde engageret en meget velvoxen Dame; om det nu var, at hun var for svær for mig at føre eller af Varme, eller af andre Grunde, ved jeg ikke; men besvimet var jeg og maatte bæres i Seng under intet mindre end 2 Lægers Tilsyn, idet en Candidat Kochen og min Broder Julius, der var medicinsk Studerende, begge Deltagere i Ballet, toge sig af mig. Næste Morgen vaagnede jeg uden

[1]) Foruden Boglade og Kontorer havde R.'s kun Daglig- (og Spise-) stue og Forældrenes Soveværelse i Stueetagen; Selskabslokale, der dog i de senere Aar, da Reitzels Sygdom tog Overhaand, benyttedes dagligt, paa 1ste Sal, medens alle Børnene havde Soveværelser (ligesom Personalet) paa 2den Sal dels til Gaden, dels til Gaarden.

at ane hvad der var passeret og maa — for at imødegaa enhver skumlende Gisning — blot bemærke, at dette Ildebefindende paakom mig lige i Begyndelsn af Ballet og længe før Aftensmaaltidet.

En saa godt som enestaaende Undtagelse i Retning af Selskabelighed var, da Reitzels fejrede Decorationsmaler Lübschitz's Bryllup med Frøken Martha Berg, en Veninde af Døtrene. Brudeparret kom ligefra Vielsen til et festligt Middagsbord hos Reitzels, og Chr. Winther havde forfattet en kjøn Sang i Dagens Anledning. Ingen af Personalet var dog indbudt ved denne Lejlighed.

Den officielle Fritid indskrænkede sig altsaa til de 3 Helligdage og til Søndag Eftermiddag efter Kl. 4, men — forbuden Frugt smager jo altid bedst, og jeg tør derfor ikke nægte, at vi stundom toge os en Extra-Udgangstilladelse, foregivende et pressende Forretningsærinde til en eller anden Bogbinder eller hen paa Universitetsloftet, hvor Reitzel havde Lokale til Opbevaring af sit Forlag, medens Udflugten i Virkeligheden gjaldt enten et nødvendigt Ærinde til Skrædder eller Skomager, eller det mindre nødvendige, at forfriske sig ved en Kop Kaffe med en Bolle til, naar vi fandt, at vor Frokost ikke slog til; baade „Himmerig“ og „Helvede“ vare allerede den Gang saa fristende nær ved Bogladen. Mindre uskyldige have Aften-Udflugterne vistnok været; de maatte foretages med stor Forsigtighed for ej at blive opdagede, og saavel Udgang som Hjemkomst indeholdt store Farer herfor.

Først og fremmest gjaldt det om ikke at gaa ud, før „Manden“ havde forladt Kontoret; det kunde endda let nok iagttages endog fra vore Vinduer; men saa kunde man ved Udgangen riskere at løbe i Armene paa ham eller dog blive set af ham, naar han færdedes paa Trappen inden han gik til Ro[1]), men saa Hjemkomsten! — Trak

[1]) Det var jo endnu i den Tid, da Ildebrande signaliseredes ved Brandraab, Piben og Trommen. Jeg sad da en Aften, Klokken

den ud til over Kl. 12, og det kunde jo hændes, saa var Portneren gnaven, og med god Grund; thi han skulde ud af sin varme Seng og tilmed have at vide, hvem Efternøleren var; og det var jo ikke ret meget, at man havde Evne til at stikke til ham for at faa ham til at tie. Heldigt for os var det, at der i samme Hus boede en Familie med mange voxne Børn, der færdedes temmelig sent og beboede samme Side i den store Gaard, som vi; under deres Flag fo'r vi jævnlig ved Ind- og Udpassagen ad de farlige Skær.

Vore Udflugter gjaldt af og til „Æbleskive-Klubben", et lille, tarveligt Stuelokale i Pilestræde mellem Klareboderne og Kronprindsensgade. Hvorfor det betegnedes „Klubben", var mig altid en Gaade, thi aldrig saa' jeg nogen anden Gæst end os selv, naar vi stjal os derhen for at delicatere os med et Stykke Æblekage eller et Par varme Æbleskiver. I Vinduet var gjerne udstillet under Staaltraadsgitter større og mindre Æblekager og Fade med Æbleskiver; det var dog kun, naar vi om Dagen havde set, at der var kommen en frisk Forsyning, at vi søgte derhen; thi undertiden kunde Varerne blive lovlig gamle. Syntes vi en enkelt Gang, at Aftensmaden ikke var tilstrækkelig, kunde vi ogsaa forvilde os hen til Bruschs Restauration i Kirkestræde, hvor en Portion veltillavet Boeufsteg serveredes for saadant noget som 12 ß. Om det er en Drøm, at Theodor Reitzel og jeg lagde os efter det

---

kunde vist være mellem 11—12 eller maaske endnu senere, oppe i mit Værelse og læste med en Pibe i Munden, da det fatale Raab lød op til os. I en Fart styrter jeg saa ned uden at sætte Piben fra mig, for paa Gaden at erfare, hvor Ilden var: da den sagdes at være paa Nørrebro, hvor mit Hjem var, vilde jeg selvfølgelig se at naa derud, men o ve! I Porten træffer jeg, netop som jeg vilde svippe ud af den, „Manden", som højlig forbausedes over mig i den Positur med Kasket paa, Kontorfrakke og, hvad der var det værste, med Pibe i Munden. Der blev ingen Nørrebros-Tur af den Gang.

ædle Billardspil i en gyselig Kneipe i Skindergade paa Hjørnet af Trompetergangen, og at vi der bleve sete af en af Forretningens Karle, som ikke undlod den næste Dag at gjøre sig vigtig af sin Opdagelse, maa staa hen. Benægter Theodor Reitzel Faktum, ja, saa er det en Drøm! Er det derimod sandt — saa maa jeg dog til Undskyldning anføre, at vi da ialtfald, efter hvad figura viser, ikke ere forfaldne dertil i vort senere Liv[1]).

---

[1]) Først senere — for at blive ved mit „Friluftsliv" — da jeg var bleven Commis og saaledes, uagtet jeg boede hos min Principal, havde Ret til, baade at gaa ud om Aftenen og til at ryge Tobak, der ellers var Contrabande, eftersom R. ikke selv røgte, fandt jeg stadig Vej til offentlige Steder om Aftenen; det var jo i og efter 1848. Vi vare da endel Yngre, deriblandt Carl og August Nielsen, Sønner af Instruktør N. P. Nielsen, Høedt, min Fætter Ch. Schorn og flere, der samledes hos en Conditor Rydberg Schou paa Amagertorv om Aftenen og hvor Høedts Vid og Lune var en stadig Kilde til interessant Samtale og Morskab. Ogsaa i Nissens „røde Lygte" i Vimmelskaftet kom vi ikke saa sjældent; og her var Theodor R. ogsaa med; tydeligt mindes jeg paa dette Sted allerførste Gang at have hørt „den tapre Landsoldat" ypperligt foredraget i Dialekt af senere afdøde Skuespiller H. P. Knudsen. Af og til fandt nogle af os ogsaa paa — vel navnlig af Hensyn til det morsomme og brogede Selskab, der samledes — at søge et bekjendt Ølhus i Kronprindsensgade („Øl-Jørgen"), godt anset for sine udmærkede Varer, der bleve serverede af Opvartere, som i Reglen rekruteredes blandt Landsoldater. Selskabet var meget morsomt, det var hovedsagelig ældre Spidsborgere, der havde deres Pibe hængende i Lokalet og bestemt Plads ved de voxdugsbeklædte Borde, og som samledes d e r efter Dagens Slid ved et Glas hvidt Øl eller en Rompunsch. Flere af dem vare Oficerer ved Borgervæbningen og betegnedes i saa Tilfælde ved deres Charge. — Der kom ogsaa mange islandske Studenter; de spiste Østers — der dengang var adskilligt billigere end nu — eller Taskekrabber og drak danske Snapse dertil, og endelig løse og ledige Personer, der hendøsede et Par Nattetimer for Drikkens Skyld ved hvidt Øl og Brændevin.

Et Sted, hvor jeg en ganske enkelt Gang kom, var i Cacavajos Café paa Østergade; naar jeg nævner det, er det blot for at omtale, at den bekjendte, utvivlsomt i en vis Retning godt

Med Forlystelserne faldt det sparsomt i Reitzels Hus; de laa ikke i Tiden som nu, og det var ligesom mine Forældres Hus, et stille, alvorligt og strængt Hjem; jeg tror, at 1 à 2 abonnerede Pladser om Ugen i det kgl. Theater til Husets Damer omtrent var alt hvad Vinteren, de omtalte Baller og maaske et Par Concerter iberegnede, bød dem. Til Sommerglæderne hørte Udflugterne til Ordrup, hvor Reitzel havde lejet Sommerlejlighed, der dog kun — om jeg husker ret — benyttedes fra Lørdag Eftermiddag til Søndag Aften og i de 3 Ugers Sommerferie. — Omtrent ved 1850 havde Reitzel kjøbt et nydeligt Landsted i Skovshoved, hvor jeg havde den Glæde flere Gange at være Familiens Gæst; der undte han sig dog, af Helbredshensyn længere Sommerophold, men tog alligevel saa vidt Kræfterne tillod det, virksom Del derfra i Forretningen. At Reitzel en eneste Gang i de 10 Aar, jeg var der i Huset, foretog en 4—5 Dages Udflugt med hele sin Familie til Møens Klint, maa snarest anses som et Bevis paa, hvor stille Familien levede, end paa det modsatte.

Naar vi saaledes se, hvor liden Del Familien tog i Forlystelser, vil man let kunne fatte, at Personalet ej havde Adgang til ret mange. Jeg vil derfor ikke betragte det som et Tilløb til en Forlystelse men snarere som en tilvant Tribut, da gamle Reitzel den første St. Hansdag, jeg var i hans Hus, forærede mig 5 Rdl. i — „Dyrehavspenge"! Paa den ene Side kreperede det mig, at der bødes mig en Douceur i samme Form, som jeg havde set anvendt hjemme, naar mine Forældre gav Karlen og Pigerne en lignende, den Gang ganske almindelig

begavede, men ellers ligefrem utilregnelige Særling Alexander Weihe, en af Kjøbenhavns Originaler, jævnlig kom der; han samlede Subscribenter paa sin latinske Parlor og flere af os figurere blandt disse under alskens tildels af ham selv componerede Titler og Værdigheder.

Sommergave; paa den anden Side var 5 Rdl. et saa stort Beløb, som jeg næppe nogensinde tidligere havde raadet over som Eneherre. Derimod var det aldeles utvivlsomt for at glæde mig, at R. en Fastelavnsmandag om Eftermiddagen gav mig 2 ℔ og Frihed til at gaa i Theatret. Han blev derfor højlig forbauset, da jeg gav ham de 2 ℔ tilbage og bad, om jeg hellere maatte gaa hjem til mine Forældre istedetfor, hvad han gjerne tillod; men den paafølgende Søndag gav han mig **1 Rdl.** til at gaa i Theatret for!

I samme Aar, som jeg kom til Reitzel, aabnede Carstensen sit „Sommertivoli"; hvilken epokegjørende Begivenhed dette var for enhver Kjøbenhavner, kan jeg bedst bevise derved, at endog hele Familien Reitzel var der den første Aften og hele Personalet den anden.

Forbindelsen med Studenterforeningen gjorde, at han vist fik en Del Fribilletter til Studenterkomediernes Generalprøver ved Fastelavnstider; paa den Maade har jeg set adskillige af Hostrups Komedier paa Hoftheatret. At jeg ogsaa var i Theatret (i Parterret) hin mindeværdige Søndag Aften, da Lysekronen mellem 1ste og 2den Akt af „Don Cæsar de Bazan" styrtede ned, anfører jeg her, fordi jeg jo maatte ind og berette Familien Reitzel ved Afhentning af Nøglen til mit Værelse, hvad der var passeret, hvilket vakte en ganske overordentlig Sensation, eftersom en Veninde af Døtrene netop samme Aften skulde i Theatret. Heldigvis skete ingen større Ulykke.

Om Reitzels Forhold til Boghandlerforeningen under mit Ophold i Forretningen henvises til O. H. Delbancos Festskrift; den fremskudte Stilling, som den myndige Mand i sin Egenskab af den betydeligste Forlægger indtog i Forbindelse med personlige Forhold, fremkaldte Brydninger, der endte med, at han meldte sig ud; hvad jeg mindes herom, indskrænker sig hovedsagelig til, at Møderne holdtes paa Omgang hos de forskjellige Medlemmer, og at Turen saaledes ogsaa kom til ham. — Disse samledes da paa

1ste Sal, hvor Forhandlingerne holdtes og hvor der serveredes The med Tilbehør, der ogsaa kom os tilgode. Vi erfarede Intet om hvad der foregik. „Boghandler-Tidenden“ existerede ikke og det var kun lidt, der rygtedes til os, naar undtages Antagelse og Udslettelse af rabatberettigede Firmaer.

Imidlertid nærmede Udløbet af min Læretid sig; det var i Juni Maaned i det mindeværdige Aar 1848, og jeg var mellem 20 og 21 Aar gammel. Naar undtages, at jeg kom paa Gage, og at Fruen fra nu af sagde „De“ til mig[1]) var min Stilling uforandret; skjøndt jeg rigtignok hellere var flyttet til mit Hjem, maatte jeg dog, da R. ønskede det, blive boende hos ham, om jeg end fik nogen mere Frihed og navnlig Ret til at gaa ud om Aftenen, hvortil Begivenhederne i 1848 med det livligt bevægede, offentlige Liv, tidlig og silde, jo nok kunde friste. Christian VIII's skæbnesvangre Sygdom fyldte Kjøbenhavn med forventningsfulde, frygtblandede Anelser; man havde Følelsen af, at en ny Tid forestod, og Anelserne fik tilfulde deres Beskræftelse ved Kongens Død. Skjøndt man ialtfald i Dagene umiddelbart før denne vidste, at Professorerne H. N. Clausen og J. F. Schouw forberedte et Manifest til Folket, („Ved Thronskiftet“) slog dette, da det Morgenen efter Kongens Død stod averteret til Salg og spredtes over By og Land, ned som en Bombe. I disse Dage og Maaneder var Livligheden og Confluxen i Reitzels Boglade større end nogensinde; Rygte afløste Rygte, politiske Pjecer, fædrelandssindede Opraab og Sange, fremkaldte i Anledning af Oprørets Udbrud i Hertugdømmerne, over-

[1]) Vor Principal brugte det patriarkalske Du til os alle, lige fra Møller ned til den yngste Lærling saa vel som til Karlene; da jeg kom i Huset, sagde jeg efter gammel Vane fra mit Hjem „Du“ til disse sidste, og de sagde da igjen „Du“ til mig, men det holdt Reitzel ikke af, han sagde mig det, og Følgen blev altsaa, at Karlene og jeg gjensidig sagde „De“.

svømmede Bogladerne, Adresser i forskjellige patriotiske Øjemed til Konge, Regering og Borgerrepræsentation fremlagdes til Underskrift, kort sagt et stærkt pulserende Liv gjennemstrømmede Gamle og Unge. Langelinie forsynedes med Pallisader, og Ovne til Glødning af Kugler indrettedes i Bastionerne; Frivillige ilede til Fanerne, Gaver af Vaaben, Heste og rede Penge strømmede ind, og kunde man ikke paa anden Maade vise sin Begejstring, saa fæstede man en Nationalkokarde paa sin Hat eller Hue. Ogsaa jeg blev greben af den almindelige Bevægelse; min Fader havde som Student staaet paa Volden i 1807, to af mine Brødre[1]) meldte sig frivilligt, den ene som Læge, den anden som Combattant; min ældste Broder, der var Landmand i Jylland, deltog i sin Egns Vaabenøvelser og Forberedelser til en Landstorms Rejsning; ogsaa jeg vilde med, men mine Forældre fandt, at jeg var for spinkel og svag og jeg maatte blive hjemme, til min Tid kom. Men gamle Reitzel blev greben af den samme Begejstringens Rus; som tidligere berettet, havde han som Livjæger deltaget i Fædrelandets Forsvar i 1807, og det var som om Minderne fra hin Tid vaagnede paany og opflammede ham til Daad; ikke blot gav han rigelige Gaver af Penge og af Bøger til de i Oprørskrigen Saarede, han fandt, at han maatte gjøre noget mere, at han personlig paa en eller anden Maade „maatte være med". Saa anskaffede han sig — 2 gode Pistoler med behørig Ammunition og øvrigt Tilbehør! Og hermed begav han sig hver Morgen tidlig, ledsaget af sine to Sønner og mig, ned paa Ridebanen i Filosofgangen, hvor en Skive blev oprejst, og hvor vi saa en Times Tid øvede os i Skiveskydning. — Der var noget stort, noget betagende, ved at se den 58aarige Mand, For-

[1]) Julius Wroblewski, tidligere Corpslæge, død i 1888 som Kommunelæge i Kjøbenhavn, og August Wroblewski, afsk. Capitain af Infanteriet.

retningsmanden lige ud til Fingerspidserne og fri for alt, hvad der kan henføres til Sentimentalitet, tage Del med og vejlede os Unge i denne Idræt. Lad saa En og Anden trække paa Smilebaandet ad dette Udslag af Fædrelandskjærligheden og lad kun den valne, klamme Snusfornuft komme med sit „Hvad kan det nytte?“ Jeg svarer da, saadan var Aanden i 1848; den Aand, der affødte Udfaldet fra Fredericia, Slaget ved Isted, Frederiksstads glimrende Forsvar, den heltemodige Kamp i 1864 om Dybbøls sammenskudte Skandser og Sejren ved Helgoland!

Efterhaanden som Tropperne indkaldtes, mobiliseredes og afgik til Slesvig, blottedes imidlertid Hovedstaden for Tropper; Borgervæbning, Studentercorps og Livjægercorps maatte overtage den ikke ganske ringe Vagttjeneste i Kjøbenhavn, der fremdeles bestod som en qvasi-Fæstning. Af Personalet var Sundby „Gefreiter“ ved Livjægercorpset, der i Krigstid havde Forpligtelse at deltage i Sjællands Forsvar, medens Lauritzen stod ved Borgervæbningen, der ikke behøvede at gaa udenfor Kjøbenhavns Volde. — Theodor Reitzel og jeg fik da Lyst til at melde os frivilligt ved Livjægercorpset, som havde en stærk Tilgang; blandt flere indtraadte saaledes Hof-Balletmester Bournonville med 12 af det kgl. Theaters Dansere („B. og hans 12 Apostle“ kaldtes de). Gamle Reitzel gik beredvilligt ind paa vort Ønske, og skjøndt det saaledes ikke var et helt ringe Contingent han stillede af sit Personale, hvorunder hans Arbejde ikke led saa lille et Afbræk, sagde han ikke et Ord hertil. Og med hvilket Liv og Lyst gik ikke i hine lyse Dage baade den militære og den civile Tjeneste. Omtrent hver 12te—14de Dag kunde man blive tilsagt til Vagttjeneste, der varede et Døgn, og umiddelbart efter Afløsningen fra denne, med al dens Kommers i Vagtstuen og den mindre morsomme Staaen Skildvagt, vendte vi lige tilbage til Forretningen og ind-

tog vor Plads ved Pulten og i Bogladen uden Tale om Extra-Hvile.

Saaledes gik 1848 og 49. I dette sidste forefaldt imidlertid en Episode, som jeg ikke tør forbigaa i disse Erindringer med Taushed, eftersom den giver et interessant Indblik i Reitzels Karakter.

Jeg havde nu været 6 Aar i Forretningen, uden nogensinde at have haft saameget som 2 Dage i Træk fri; en stærk Lyst til at besøge min Broder, Landmanden[1]), drog mig til Jylland, og mine Forældre mente, at jeg nok nu havde fortjent en lille Ferie. Men saa stor var Frygten hos mig paa den anden Side, at jeg i mange Aftener formelig gik paa Lur efter en Lejlighed til at finde „Manden" i saa godt Humør, at jeg turde komme frem med mit Ønske. Endelig syntes jeg en Aften, en Maanedstid førend den projekterede Rejse skulde gaa for sig, at Lejligheden var gunstig; vi vare ene paa Kontoret og noget beklemt fik jeg saa Munden paa Gled og mit Ønske udtalt — men Reitzel saa' først paa mig, som om han ikke vilde tro sine egne Øren, at jeg kunde komme med en slig Begjæring — om jeg nogensinde havde set, at han tog sig en Ferie (jeg tav klogelig om Møens-Rejsen) — om nogen af de Andre havde Ferie — (Sundby hvert andet Aar, indskød jeg) — ja, der har vi det, det skal jeg altid have at høre — om hvem der skulde gjøre mit Arbejde — om hvorledes jeg overhovedet kunde tænke mig Muligheden af at faa Ferie etc. etc. og tilsidst, at han aldeles ikke vidste, om det var nødvendigt, at jeg rejste og han ialtfald ganske vilde overlade til mig selv at afgjøre, om jeg, efter hvad han nu havde sagt, vilde rejse. Efterhaanden var han imidlertid bleven roligere, og da jeg saa, idet jeg tog en Almanak, sagde, at jeg altsaa vilde betragte Tilladelsen som given og nu blot vilde spørge, om

[1]) Cand. phil., fhv. Proprietair Emil Wroblewski, † i Esrom 1889.

det var til den Mandag eller til Mandagen 8 Dage efter, at jeg maatte have fri, blev det endelig vedtaget, at jeg skulde have 14 Dage fri. — Men saa kom der „en Mand i Vejen med en Slæde“; det var Tydskerne, der trængte op til Aarhus, hvorved Rejsen fik en nødtvungen Udsættelse af en 14 Dages Tid, og jeg vil ikke netop paastaa, at jeg i denne Mellemtid havde kronede Dage. Med min bedste Villie kunde jeg ikke gjøre min Principal tilpas; han var nu engang gnaven over dette Brud paa det tilvante; men det skulde blive værre! Den Dag, da jeg, ledsaget til Grenaa af min Broder skulde forlade Jylland, for at gaa med Damper til Kalundborg, mødte jeg i Havnen en Skipper, som jeg godt kjendte fra Reitzels, idet han stadig havde Fragtgods til Besørgelse for Forretningen; da han hørte, at jeg skulde til Kjøbenhavn, tilbød han mig at rejse med sin Jagt, der laa sejlklar; hele Rejsen skulde koste mig 1 Rdl 2 ß og han mente nok i Løbet af næste Dags Formiddag at være i Kjøbenhavn; men da jeg spurgte ham, om han kunde garantere mig, at jeg kunde staa ved min Pult hos R. den næste Morgen Kl. 9, lo han og sagde, at det kunde ingen Skipper love! Dermed var Sagen endt, og jeg gik ombord paa Damperen, kom nogle Timer efter til Kalundborg, maatte der tage Extrapost til Holbæk, kjørte pr. Dagvogn fra Holbæk til Roskilde, overnattede paa en Træbænk i 3die Classes Ventesal paa Roskilde Banegaard, tog derfra Kl. 7 Morgen til Kjøbenhavn og stod ganske rigtig Kl. 9 ved min Pult paa Kontoret. Men hvorledes saa' der ud paa denne? En Bunke af Sedler og Breve laa ophobet paa den; halvhøjt spurgte jeg da Lauritzen om hvem der havde lagt alt dette der, men før han kunde svare, tog gamle R. Ordet og sagde, at det var ham; det var lutter Sager, som man paa Grund af min Bortrejse ikke kunde finde udaf, kort sagt, der var meget ivejen. Det viste sig imidlertid snart, at Alt var i bedste Orden, men gnaven var

Manden dog fremdeles. — Imidlertid havde jeg fortalt min Fader Episoden med Grenaa-Skipperen og at Hjemrejsen havde kostet mig 14 Rdl. istedetfor 1 Rdl. 2 ℔. og endvidere berettet om, at min Principal endnu var gnaven; saa gik min Fader, uden at jeg anede det, kort Tid efter en Dag op til Reitzel og takkede ham for den mig tilstaaede Ferie og fortalte saa en passant i hvilken Fristelse jeg havde været med Hensyn til Hjemrejsen. Hvilken Forandring medførte det ikke! Fra det Øjeblik var det lutter Solskin, og da Gagedagen kom, fik jeg extra alle mine Rejseudgifter betalt. Jeg kan dog ikke slutte denne Episode uden at fortælle, at jeg samme Dags Aften, som jeg om Mórgenen var kommen til Kjøbenhavn, havde den Ærgrelse at møde Skipperen, der var kommen tidlig om Formiddagen.

Aaret 1849 gik forresten sin Gang med Arbejde paa Kontoret og Vagttjeneste; efter den forsmædelige Ulykke i Eckernfördebugt kom Oprejsningen i Fredericiasejren og om Efteraaret Troppernes Hjemkomst med sine storartede Festligheder. Herved bortfaldt Livjægernes Vagttjeneste; i Efteraaret kom saa Indkaldelse af det unge i 1827 fødte Mandskab, hvortil jeg hørte, til Session for at vaabenøves i Januar 1850. Reitzel mente nu nok, at jeg var lovlig spinkel til at taale et Felttogs Strabadser, og talte med Generalkrigskommissair Frisch, der jævnlig kom i Bogladen, om Rimeligheden for at jeg kunde blive kasseret, men jeg havde i Stilhed forskaffet mig en af min Broder udfærdiget Lægeattest, der erklærede mig for fuldkommen tjenstdygtig, saa at jeg, endskjønt Udskrivningschefen, nævnte Generalkrigskommissair, fandt mig lovlig klein, blev stedet til Lodtrækning og udtaget til Infanterist. Den 5te Januar 1850 mødte jeg i Sølvgadens Caserne; som vaabenøvet (Livjæger) blev jeg med c. 40 andre ligestillede gjort færdig i en kort Exercerskole paa nogle Uger, og i Begyndelsen af Februar maatte jeg, faa Dage efter at jeg havde lidt det

smertelige Tab ved Døden at miste min kjære, kjærlige Moder, paa min Fod med c. 60 ℔ Oppakning marchere til Odense, hvor den Afdeling, jeg var bleven tildelt, laa i Kvarter. Hermed var mit Ophold i Reitzels Hus afbrudt for et Tidsrum af 16 Maaneder og Beskrivelsen af min Deltagelse i det for de danske Vaaben saa hæderlige Felttog i 1850 hører ikke ind under disse Linier; kun bør jeg nævne, at Forbindelsen med det Reitzelske Hus vedligeholdtes ved en jævnlig Brevvexling med min Ven Theodor. Jeg fik ogsaa Breve fra min kjære Principal, og jeg kan ikke nægte mig den Glæde, trods den smigrende Ros, det indeholder over mig, her at aftrykke et, som jeg fik fra ham som Svar paa en Lykønskningskrivelse til hans Fødselsdag, d. 4de Okt. 1850. — Brevet lyder saaledes:

Kjøbenhavn d. 11. Okt. 1850.

Kjære Otto Wroblewsky!

Med sand Glæde modtog jeg paa min Fødselsdag din venlige Skrivelse, hvorfor jeg herved bringer Dig min inderligste Taksigelse for dine kjærlige Ønsker i den Anledning.

Under den nærværende just ikke meget fornøjelige Tid, hvori vi befinde os, var dit Brev mig en sand Forfriskning, da det mindede mig om vor Gaarige Samvirken, i hvilken du var mig en god og trofast Støtte og Medarbejder. Ogsaa jeg nærer det Haab, at vort tidligere Forhold, naar vort Fødeland ved Hjælp af vore dygtige og tappre Landsmænd atter skjænkes Fredens lykkelige Dage, skal blive fornyet; min Imødekommen skal da være ligesaa hjertelig, som da du for henved 7 Aar tilbage holdt dit Indtog i mit Hjem.

Modtag imidlertid mine bedste og varmeste Ønsker for dit Held i din nærværende Stilling og lad mig og mine fremdeles være anbefalet til dit venlige Sindelag mod os. Dersom det kunde lykkes dig, forudsat din Tid tillader

det, at forskaffe mig mit Tilgodehavende hos det „Hanseasen“ [1]) . . . .

Forventende din nærmere Meddelelse herom

din altid hengivne

C. A. Reitzel.

Min Hjempermittering og Gjenindtræden hos Reitzel fandt Sted i Maj 1851 efter at Freden var sluttet samme Aars Foraar.

Krigsaaret havde paa forskjellig Maade udviklet mig og lært mig at staa paa egne Ben; Følgen heraf var, at der ved Siden af det samme gode Forhold, som tidligere havde bestaaet mellem os, kom en friere Tone, en langt større Hensyntagen og Tillid til mig, ligesom der indrømmedes mig en mere udvidet Selvstændighed i min Virksomhed; desværre blev dette sidste i Løbet af Aaret 1851, i hvilket jeg atter havde en Ferierejse for at overvære min ældste Broders Bryllup i Jylland, og navnlig i 1852—53, en Nødvendighed.

Den store, stærke Mand bøjedes mere og mere under den sørgelige, uhelbredelige Sygdom, som tærede paa hans Livskraft. Aldrig vil jeg kunne glemme Nytaarsdagen 1852, da han kom over for sidste Gang paa Kontoret, for at sige os, at nu kom han der ikke for det første, i hvilken Anledning han fordelte Arbejdet mellem os; atter ved denne Lejlighed viste han mig kjærlig Tillid. Fra nu af kom vi saa flere Gange om Ugen ind til ham i den lille Dagligstue, der var bleven hans Sygestue; vi maatte da hver for sig give Rapport over Forretningens Gang og det os betroede Arbejdes Udførelse. Han kunde da engang imellem faa En under Armen og saa gik den høje af Sygdommen bøjede Mand med det fine, kloge, gulblege Ansigt og det smukke, graasprængte, krøllede Haar lang-

[1]) her fulgte saa Navnet paa en slesvigsk Boghandler og en Commission til Udrettelse.

somt op og ned ad Gulvet, talende om Forretningen og Dagens Begivenheder; af og til kunde vel den gamle Heftighed blusse op, men snart var han atter mild og blid. Middagsmaaltidet i Familiekredsen bortfaldt ved denne Tid og vi fik rigelige Kostpenge istedetfor.

Mod Slutningen af 1852 maatte jeg dog volde ham en Sorg; jeg havde faaet Lyst til at etablere mig, men havde hverken Evne eller Mod til at begynde i Kjøbenhavn og vilde vel heller ikke af Hensyn til min døende Principal gjøre det. Jeg besluttede derfor at slaa mig ned i Roskilde, hvor Chancerne syntes mig gunstige, hvilket ogsaa tilfulde bekræftedes i de 5 Aar jeg boede der. Men jeg kunde ikke faa det over mine Læber at sige ham det; en Søndag i December Maaned gav jeg derfor hans Søn Theodor et Brev, hvori jeg meddelte min Principal min Plan om at nedsætte mig i Roskilde i Maj 1853. Om Eftermiddagen kom saa Theodor ud til mig og fortalte at Faderen, strax da han saa mit Brev og før han havde aabnet det, sagde: „Saa, nu vil Wroblewsky forlade mig!“

Mandag Morgen, da jeg kom i Forretningen, kom Fruen over paa Kontoret og bad mig komme ind til hendes Mand; han var meget lidende, sagde hun og bad mig erindre det; saa vidste jeg jo nok, hvad der forestod og det var med tungt Sind at jeg gik de faa Skridt ind til hans Sygeleje. I stærkt ophidset Tilstand bebrejdede han mig, at jeg nu, da han var Døden nær, kunde nænne at forlade hans Forretning; han foreholdt mig, at han havde behandlet mig bedre end nogen anden i hans Tjeneste, bedre end hans egne Sønner vare blevne behandlede, og at han havde haabet og troet paa, at jeg vilde blive hos disse, naar han selv var gaaet bort. Jeg kunde og maatte indrømme alt, hvad han sagde som sandt og alt hvad jeg kunde anføre, var derfor kun, at jeg jo dog i sin Tid var kommen i hans Hus for at uddannes til en Gang selv at

kunne skabe mig en selvstændig Stilling, og at jeg ved at flytte til Roskilde jo Intet tog fra hans Sønner. Saa kom den sørgelige stærke Nedgang i hans Tilstand, og i denne faldt min sidste Aften i hans Hus, d. 1ste April 1853, da jeg, efter endt Dagværk, skulde sige ham Tak for de 10 Aar og bringe ham mit Farvel. Det var med dyb Bevægelse og i Følelsen af, at det kunde være en Afsked for hele Livet, at jeg traadte hen til hans Sygeseng, hvor hans trofaste Hustru og omhyggelige Plejerske sad ved Hovedgjærdet. Men han gjorde mig det lettere, ved selv at tage Afskeden som en Hverdags-Begivenhed og ytre, at jeg vel blev i nogen Tid i Byen endnu, for det Tilfælde, at der var nogen Besked man vilde have af mig. Hans Hustru fulgte mig ud, bød mig venligt Haanden idet hun bad mig erindre, at han var syg, meget syg og opfordrede mig til at gaa ovenpaa og sige Farvel til „Pigebørnene". Saaledes var min Afsked fra det Reitzelske Hus; men lykkeligvis skulde det ikke være den endelige, thi i den Maaned, jeg før min Etablering tilbragte dels i Roskilde, dels i Kjøbenhavn, var jeg jævnlig inde hos min fordums Principal. Sidste Gang jeg saa' ham, traf jeg ham oven Senge; han var da mild og venlig, talte med Interesse og Deltagelse om min forestaaende Etablering og haabede paa, naar han muligvis kom sig (!) i Sommerens Løb at kunne besøge mig i Roskilde.

Faa Uger efter, den 7de Juni 1853, udfriedes han af sine store Lidelser i sit 63 Aar og stededes d. 13de s. M. til Hvile paa Assistents Kirkegaard.

Optegnelserne om mit Ophold i C. A. Reitzels Hus ere hermed til Ende. Tilbage staar kun at bringe ham og hans Minde min Tak for mangt et godt Sædekorn, som han i mine unge Aar har nedlagt hos mig; men til de bedste Frugter, som hine 10 Aar have baaret for mig, hører det Venskab, der nu i snart 50 Aar har bestaaet mellem hans Børn og mig.

Ved C. A. Reitzels aabne Grav blev der sagt af F. J. Mynster:

„og tidt og ofte, naar vi i stille Timer tage en af „vore kjære Bøger i vor Haand, da skal Dit Navn „rinde os ihu, og Du selv staa for os i venlig Erindring „i vort Livs bedste Øjeblikke“ . . .

Gid det danske Folk nu og i kommende Tider maa kunne bringe Bærerne af C. A. Reitzels Navn, Slægt efter Slægt, en Tak, lig den, der ligger i disse Ord!